

कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको तत्सम शब्द
उच्चारणमा गर्ने त्रुटि

लक्ष्मण निरौला

परीक्षा क्रमाङ्क-२०४०१३६/२०६६

रजिष्ट्रेसन नं. - ३४-०३२६६८-५

नेपाली शिक्षामा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि प्रस्तुत शोधपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस नेपाली शिक्षा विभाग
सुरुङ्गा, भ्रपा

शोधपत्र सन् २०१६ (२०७२)

प्रतिबद्धता पत्र

प्रस्तुत 'कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको तत्सम शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटि' शीर्षकको शोधपत्र मैले आफ्नै मिहिनेतले तयार पारेको हुँ । यसमा प्रस्तुत सामाग्री सबै मौलिक हुन् । अन्यथा भएमा म कानुन बमोजिम दण्डित हुन तयार छु ।

शोधार्थी

लक्ष्मण निरौला

कृतज्ञता ज्ञापन

कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले तत्सम शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटि शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गाका सहायक क्याम्पस प्रमुख आदरणीय गुरु श्री शेरबहादुर बानियाँज्यूको निर्देशनमा तयार गरेको हुँ । समय अभावका बाबजुद मलाई आवश्यक निर्देशन र सुभाष दिनुभएकोमा गुरु शेरबहादुर बानियाँप्रति नतमस्तक छु ।

शोधप्रस्तव स्वीकृत गरेर हिङ्नेबाटो खोलिदिने कनकाई बहुमुखी क्याम्पसका नेपाली विभाग प्रमुख उपप्राध्यापक श्री विष्णुप्रसाद कोइराला, सह प्राध्यापक श्री कोमलप्रसाद पोखरेल, सहप्राध्यापक श्री जीवनाथ सुवेदी गुरुहरू प्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

त्यसैगरी शोधपत्र तयार गर्न अहोरात्र मलाई हौसला प्रदान गर्ने मेरी श्रीमती कल्पना निरौला, जतिसुकै काटछाँट गर्नुपरे पनि भर्को नमानी टंकन गरी सहयोग गर्नुहुनु मित्र श्री लोकेन्द्र काफ्ले प्रति पनि हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा यो शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सविनय अनुरोधसहित त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गा भाषा समक्ष पेश गर्दछु ।

वि.सं. २०७२

सन् २०१६

लक्ष्मण निरौला

स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्ष
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गा भाषा

शोधसार

शोधशीर्षक : कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको तत्सम शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटि

शोधको उद्देश्य

- (क) कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको तत्सम शब्द उच्चारणमा देखिने त्रुटि निम्न लिखित आधारमा पत्ता लगाउनु
- (१) घोषत्व, प्राणत्व, स्वरागमन, रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर र ध्वनि उच्चारण तथा संयुक्त वर्णमा प्रयोग भएका शब्द उच्चारणमा देखिने त्रुटि
- (२) सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको त्रुटिको अवस्था नियाल्नु
- (३) नेपाली मातृभाषी र विमातृभाषीको त्रुटि अन्तर केलाउनु
- ख) तत्सम शब्द उच्चारणमा देखिने त्रुटिका कारणहरू पत्ता लगाउनु
- ग) उच्चारणमा देखिने त्रुटि निराकरणका लागि सुझाव प्रस्तुत गर्नु

शोधको सीमा

- क) यस अध्ययनको त्रुटि विश्लेषण भापा जिल्लाको विर्तामोड नगरपालिकाका चार सामुदायिक र चार संस्थागत विद्यालयका कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने ८० जना विद्यार्थीबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।
- ख) छनोट गर्दा प्रत्येक विद्यालयबाट पाँच छात्र र पाँच छात्रा समावेश गरिएको छन् ।
- ग) छनोट गर्दा नेपाली मातृभाषी र विमातृभाषी मिलाई हरेक विद्यालयबाट पाँच नेपाली मातृभाषी र पाँच नेपाली विमातृभाषी समावेश छन् ।
- घ) छनोटमा छात्र संख्या ४० र छात्रा संख्या ४० साथै नेपाली मातृभाषी ४० र नेपाली विमातृभाषी ४० लिइएका छन् ।

शोध प्रक्रिया

गुणत्मक विधिका आधारमा सामाग्री (तत्सम शब्द) सङ्कलन गरी क्षेत्रीय विधि प्रयोग गरेर हरेक विद्यालयमा गई प्रतिनिधि पाँच छात्र र पाँच छात्रालई शब्द उच्चारण गर्न लगाई उच्चारणको अवस्था टिपोट तथा रेकर्ड गरेर तुलनात्मक रूपमा अनुसूची तथा तालिकामा देखाइएको छ । अनुसूची तथा तालिका प्रस्तुत गर्दा नाम शब्दको अलग, विशेषण शब्दको अलग, नेपाली मातृभाषीको अलग, नेपाली विमातृभाषीको अलग, सामुदायिक विद्यालयको अलग र संस्थागत विद्यालयको अलग तथ्याङ्क र तालिका बनाई प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ ।

तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा नेपाली मातृभाषी र विमातृभाषीको उच्चारणमा देखिने त्रुटिको अन्तर प्रतिशत समेत देखाउने काम गरिएको छ ।

शोधको अन्त्यमा निष्कर्ष निकालेर अध्याय पाँचममा सुझाव प्रस्तुत गरी शोध प्रक्रिया समाप्त गरिएको छ ।

अवधारणात्मक ढाँचा

- १) पुस्तक छनौट: कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तक
- २) क्षेत्र निर्धारण: तत्सम शब्द
- ३) शोध क्षेत्रको निर्धारण: उच्चारण
- ४) घोषत्व, प्राणत्व, स्वरागमन, रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर र ध्वनि उच्चारण तथा संयुक्त वर्णमा प्रयोग भएका शब्द सम्बन्धित त्रुटिको व्याख्या विश्लेषण ।

विषयसूची

अध्ययन एक	
शोध परिचय	१
अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
समस्या कथन	१
अध्ययनका उद्देश्यहरु	२
अध्ययनको औचित्य र महत्व	२
अध्ययनको सीमा	४
शोधपत्रको रूपरेखा	४
अध्याय दुई	
पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक रूपरेखा	५
पूर्वकार्यको समीक्षा	५
अनुसन्धानमा पूर्वकार्यको उपयोगिता	९
सैद्धान्तिक अवधारण	१०
परिचय	१०
सैद्धान्तिक आधार	११
पहिचान	११
वर्गीकरण	१२
वर्णन विश्लेषण	१३
उच्चारणगत त्रुटि	१३
तत्सम शब्द परिचय र महत्व	१५
भाषा, भाषिका र नेपाली भाषामा प्रयोग भएका तत्सम शब्दहरुको अवस्था	१६
अध्याय तीन	
अनुसन्धान विधि	१९
अनुसन्धानात्मक ढाँचा	१९
जनसंख्या तथा नमुना (अध्ययनको क्षेत्र)	१९
नमुना छनोट विधि	१९
तथ्याङ्क संकलन स्रोत	२०
तथ्याङ्क संकलनका साधन (उपकरण)	२०
तथ्याङ्क संकलन विधि	२०
तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया	२१
अध्याय चार	

उच्चारणगत त्रुटि पहिचान तथा व्याख्या विश्लेषण	२२
नाम शब्द उच्चारण गर्दा देखिएका त्रुटिहरू	२२
घोषत्वका आधारमा भएका त्रुटिहरू	२२
प्राणत्वका आधारमा देखिएका त्रुटि	२५
स्वरागमनका कारणले शब्द उच्चारणमा हुने त्रुटि	२८
रेफ र ऋ साथै खुट्टा काटेर र ध्वनि आउने सम्बन्धि त्रुटि	३०
संयुक्त शब्द उच्चारणमा देखिएका त्रुटि	३३
विशेषण शब्द उच्चारणमा भएको त्रुटि प्रतिशत र विद्यार्थी संख्या	३५
घोषत्वका आधारमा भएका त्रुटिहरू	३५
प्राणत्वका आधारमा देखिएका त्रुटि	३८
स्वरागमनका कारणले शब्द उच्चारणमा हुने त्रुटि	४०
रेफ र ऋ साथै खुट्टा काटेर र ध्वनि आउने सम्बन्धि त्रुटि	४२
संयुक्त वर्ण उच्चारणमा देखिएका त्रुटि	४४
नेपाली मातृभाषी र विमातृभाषीले तत्सम शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटि	४६
नेपाली विमातृभाषीबाट भएको उच्चारण	४७
नेपाली मातृभाषीले तत्सम नाम शब्द उच्चारण गर्दा देखिएको अवस्था	४९
नेपाली मातृभाषी र विमातृभाषीले विशेषण शब्दमा गरेको त्रुटि	५२
नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूले तत्सम विशेषण शब्द उच्चारण गर्दा देखिएको अवस्था	५४
त्रुटिको प्रकृति	५८
त्रुटिका कारण	६०
अध्याय पाँच	
उपसंहार	६३
सारांश	६३
निष्कर्ष	६४
सुझावहरू	६७
उपयोगिता	६७
नीति निर्माण तहमा	६८
कार्यानवयन तहमा	६९
भावी अनुसन्धानका लागि	७१

तालिका सूची

तालिका	पेज नं.
घोषत्व र अजन्तलाई हलन्त गरेर उच्चारणगत त्रुटि गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत संस्थागत तर्फ	२३
घोषत्व र अजन्तलाई हलन्त गरेर उच्चारणगत त्रुटि गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत सामुदायिक तर्फ	२४
प्राणत्वका आधारमा देखिएको त्रुटि प्रतिशत संस्थागत तर्फ	२५
प्राणत्वका आधारमा देखिएको त्रुटि प्रतिशत सामुदायिक तर्फ	२६
स्वरागमनका कारणले शब्द उच्चारणमा देखिने त्रुटि प्रतिशत संस्थागत तर्फ	२८
स्वरागमनका कारणले शब्द उच्चारणमा देखिने त्रुटि प्रतिशत सामुदायिक तर्फ	२९
रेफ र ऋ साथै खुट्टा काटेर र ध्वनि आउने सम्बन्धि त्रुटि प्रतिशत संस्थागत तर्फ	३१
रेफ र ऋ साथै खुट्टा काटेर र ध्वनि आउने सम्बन्धि त्रुटि प्रतिशत सामुदायिक तर्फ	३२
संयुक्त शब्द उच्चारणमा देखिएका त्रुटि प्रतिशत संस्थागत तर्फ	३३
संयुक्त शब्द उच्चारणमा देखिएका त्रुटि प्रतिशत सामुदायिक तर्फ	३४
घोषत्वका आधारमा भएका त्रुटि प्रतिशत संस्थागत तर्फ	३५
घोषत्वका आधारमा भएका त्रुटि प्रतिशत सामुदायिक तर्फ	३६
प्राणत्वका आधारमा देखिएका त्रुटि प्रतिशत संस्थागत तर्फ	३८
प्राणत्वका आधारमा देखिएका त्रुटि प्रतिशत संस्थागत तर्फ	३९
स्वरागमनका कारणले शब्द उच्चारणमा हुने त्रुटि प्रतिशत संस्थागत तर्फ	४०
स्वरागमनका कारणले शब्द उच्चारणमा हुने त्रुटि प्रतिशत सामुदायिक तर्फ	४१
रेफ र ऋ साथै खुट्टा काटेर र ध्वनि आउने सम्बन्धि त्रुटि प्रतिशत संस्थागत तर्फ	४२
रेफ र ऋ साथै खुट्टा काटेर र ध्वनि आउने सम्बन्धि त्रुटि प्रतिशत सामुदायिक तर्फ	४३
संयुक्त वर्ण उच्चारणमा देखिएका त्रुटि प्रतिशत संस्थागत तर्फ	४४
संयुक्त वर्ण उच्चारणमा देखिएका त्रुटि प्रतिशत सामुदायिक तर्फ	४५
नेपाली विमातृभाषीबाट भएको उच्चारण प्रतिशत	४७
नेपाली मातृभाषीले तत्सम नाम शब्द उच्चारण गर्दा देखिएको अवस्था	४९
विमातृभाषीले विशेषण शब्दमा गरेको त्रुटि प्रतिशत	५२
नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूले तत्सम विशेषण शब्द उच्चारण गर्दा देखिएको अवस्था	५४
नेपाली मातृभाषी र विमातृभाषी विद्यार्थीहरूले गरेको त्रुटि प्रतिशतको अन्तर	५६

अध्याय एक

शोध परिचय

विषय प्रवेश

भाषा विचार विनिमयको शसक्त माध्यय हो । मानिसको विचार विनिमयका लागि भाषालाई गहन रूपमा स्वीकार्नु पर्दछ । सामाजिक सम्पर्कको माध्यम नै भाषा भएकाले वक्ताले आफूलाई भाषामा सक्षम बनाउने पर्दछ । आफ्नो विचार सम्प्रेषण गर्न मानिसले दुई प्रकारले भाषा प्रयोग गर्दछ । कथ्य र लेख्य, भाषाको प्रारम्भिक चरण बोली नै हो । बोलीको शुद्धता भएन भने भाषा वा विचार सम्प्रेषणमा बाधा उत्पन्न हुने हुन्छ । नेपाली भाषाका भोलिका शसक्त वक्ता वा प्रयोक्ता आजका विद्यार्थी नै हुन । उनीहरूमा नेपाली भाषामा प्रयोग भएका तत्सम शब्द उच्चारणमा स्पष्टता र शुद्धता आएन भने अर्थको अनर्थ लाग्ने। अभिव्यक्ति दुर्बल र अप्रभावकारी बन्न जाने र त्यसको असर पढाइ लेखाइमा समेत पुग्ने निश्चित छ । स्तरीय भाषाका वक्ताका लागि गलत उच्चारण अशोभनीय र हास्यस्पद समेत बन्दछ । अधिकारी: २०५२:५६ यस्तो विहङ्गम अवस्थामा ५० देखि ५५ प्रतिशतसम्म तत्सम शब्दको बाहुल्यता रहेको नेपाली भाषा शिक्षणमा तत्सम शब्दहरूको उच्चारणमा के कस्ता त्रुटिहरू पाइने गछन् ? ती त्रुटिहरूको पहिचान गरी सही समाधानका उपाय पत्ता लगाउनु बाञ्छनीय देखिएकाले भापा जिल्लाका चार सामुदायिक र चार संस्थागत विद्यालयका ८० जना विद्यार्थीहरूलाई आधार बनाएर ती विद्यार्थीहरूको तत्सम शब्दको उच्चारणमा देखिएन त्रुटिलाई नेपाली मातृभाषी र विमातृभाषीको त्रुटि अन्तर प्रतिशत समेत केलाई सुधारका लागि आवश्यक सुझाव दिन यो शोधपत्र प्रस्तुत गर्ने जमर्को गरिएको छ ।

समस्या कथन

कुनै पनि अनुसन्धान भनेको समस्या समाधानको खोज नै हो । त्यसमा पनि भाषिक अनुसन्धान वा शोधकार्य जस्तो गहन विषय त समसामयिक विषय र ज्वलन्त समस्यामै रहेर हुनुपर्ने हुन्छ । शैक्षणिक क्षेत्रमा हेर्दा कक्षा सातमा अध्ययनरत छात्रछात्राले नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त तत्सम शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटि ठूलो समस्याको रूपमा देखापर्छ ।

नेपाल बहुभाषिक मुलुक भएकाले विद्यालयमा आउने बालबालिकाहरू विविध भाषिको पृष्ठभूमिबाट आउने गर्दछन् । संस्कृत भाषा कुनै पनि नेपालीको मातृभाषा (पहिलो भाषा) नभएकाले सबै नेपालीका लागि तत्सम शब्द उच्चारणमा त्रुटि पैदा हुन आउने गर्दछ । यसो भएता पनि नेपाली भाषाको विकास संस्कृत भाषाबाटै भएको र नेपाली भाषामा बढी प्रतिशत शब्दहरू संस्कृत भाषाकै रहेकाले हरेक नेपाली पाठक र विद्यार्थीले संस्कृतका शब्दहरू शुद्ध उच्चारण गर्न

जान्नु अति आवश्यक छ । अझ वर्ण व्यवस्थाको आधारमा घोषत्व, प्राणत्व, अल्पप्राण, महाप्राण आदिका कारणले गर्दा कथ्य र लेख्य भाषामा प्राय सबै नेपाली विषयका वक्ता र लेखकमा समेत त्रुटि पाइने गर्दछ । जस्तो लेख्य भाषामा 'विशेषण' लेख्ने भाषा वैज्ञानिक र व्याकरणकार पनि बोल्दा 'विशेसन' बोल्ने गर्दछन् । त्यस्तै 'म खान्छु' लेख्ने लेखक बोल्दा 'मैले खान्छु' बोल्छन् । गलत उच्चारणको प्रभाव लेखाइमा पनि पर्ने र सही अर्थमा समेत बाधा पुग्ने भएकाले शब्दको सही उच्चारण र सही प्रयोगका लागि उच्चारणमा हुने त्रुटि विश्लेषण गरी समाधान खोज्नु नितान्त आवश्यक देखिन्छ ।

अध्ययनका उद्देश्यहरू

उद्देश्य विना उद्देश्य कुनै पनि काम गरिदैन । शोधकार्य त खास उद्देश्य प्राप्त गर्न नै गरिएको हुन्छ । अतः निम्नलिखित ठोस उद्देश्य निर्धारण गरी नै सत्यतामा पुग्ने जमर्को गरिएको छ ।

(क) कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको तत्सम शब्द उच्चारणमा देखिने त्रुटि निम्न लिखित आधारमा पत्ता लगाउनु

(१) घोषत्व, प्राणत्व, स्वरागमन, रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर र ध्वनि उच्चारण तथा संयुक्त वर्णमा प्रयोग भएका शब्द उच्चारणमा देखिने त्रुटि

(२) सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको त्रुटि

(३) नेपाली मातृभाषी र विमातृभाषीको त्रुटि अन्तर

ख) तत्सम शब्द उच्चारणमा देखिने त्रुटिका कारणहरू पत्ता लगाउनु

ग) उच्चारणमा देखिने त्रुटि निराकरणका लागि सुझाव प्रस्तुत गर्नु

अध्ययनको औचित्य र महत्व

भाषाका कथ्य र लेख्य रूप मध्ये कथ्य रूपको महत्वपूर्ण स्थान रहन्छ । बोलाइ र उच्चारणमा हुने स्पष्टता र शुद्धताले मात्र यसको प्रयोगमा पूर्णता प्राप्त हुन्छ । शिक्षित व्यक्तिको पहिचान नै शुद्ध उच्चारण हो । उच्चारणमा त्रुटि भएमा अर्थको अनर्थ हुन्छ । भाषा शिक्षणमा सस्वर पठन, मौन पठन, द्रुत पठन आदि र पठनबोधको आधारशीला नै शुद्ध उच्चारण क्षमता हो । विभिन्न कारणले हुने गरेका उच्चारणगत त्रुटि पहिचान गरी तत्सम शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्ने दिशाबोध गर्ने कामका हिसबले यो शोध अध्ययन औचित्यपूर्ण हुने देखिन्छ ।

विकशित मुलुकहरुले भाषिक अध्ययनमा धेरै पहिले देखि फड्को मारिसकेको अवस्थामा हाम्रो मुलुकमा भाषा, भाषा शिक्षण, त्रुटि विश्लेषण आदि कुरामा अत्यन्त कम अध्ययन अनुसन्धान भएको पाइन्छ। यस सन्दर्भमा भाषाका हरेक पाठामा सूक्ष्माति सूक्ष्म अध्ययन विश्लेषण अत्यन्त आवश्यक छ। नेपालमा बोलिने सयभन्दा बढी भाषा र संसारका कुनै पनि देशको मातृभाषा नरहेको संस्कृत भाषाको सन्दर्भमा नेपाली भाषामा प्रयोग हुने तत्सम शब्द उच्चारण क्षमता, त्रुटि पहिचान र समस्या समाधानका लागि शोधपत्र निम्नलिखित कारणले औचित्यपूर्ण र महत्वपूर्ण देखिन्छ।

क) संस्कृत भाषा नेपालका कुनै पनि जातिको मातृभाषा नभए पनि नेपाली भाषामा तत्सम शब्दको बाहुल्यता रहेको छ। पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरुमध्ये करीव ५० देखि ५५ प्रतिशतसम्म तत्सम शब्द रहेको नेपाली भाषाका वक्ता भने संस्कृत विमातृभाषी भएकाले उच्चारणमा त्रुटि हुने गर्दछ। यस्ता त्रुटि हटाइ शुद्ध उच्चारण क्षमता विकास गर्ने उपायका लागि यो शोधकार्य उचित देखिन्छ।

ख) नेपाल बहुभाषिक मुलुक भएपनि नेपाली भाषाले राष्ट्रभाषको मान्यता पाएको र शिक्षा, सञ्चार एवं प्रशासनिक क्षेत्रमा यही भाषा माध्यम भाषा भएकाले सबै जातजातिले तत्सम शब्दको शुद्ध उच्चारण र प्रयोग क्षमता विकासकालागि यो अध्ययन महत्वपूर्ण हुन्छ।

ग) कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुले तत्सम शब्द उच्चारण गर्दा हुने त्रुटिको अध्ययन कमैमात्र भएको वर्तमान अवस्थामा उच्चशिक्षा अध्ययन गर्ने, नि.मा. स्तर भन्दा माथि उठ्न नसक्ने बालबालिकाको आधारभूत भाषिक सीप विकास गर्नका लागि तत्सम शब्द सम्बन्धी ज्ञान हासिल गर्नु अनिवार्य भएकाले यो शोधअध्ययन औचित्यपूर्ण हुन जान्छ।

घ) तत्सम शब्दहरुको उच्चारणमा देखिने त्रुटि सामुदायिक र संस्थगत विद्यालयमा फरक पाइन्छ। एकै तहको राष्ट्रिय उद्देश्य रहेका पाठ्यक्रममा कक्षागत र तहगत शब्दभण्डार क्षमता समान रहनु पर्नेमा यसरी देखिने असमानतालाई न्युनिकरण गर्न पनि यो अध्ययन उचित देखिन्छ।

ङ) नेपाली विषय सबैले शिक्षण गर्न सक्छन् भन्ने गलत प्रवृत्तिले गर्दा विद्यालयका नेपाली विषय शिक्षणगर्ने शिक्षक स्वयम्को तत्सम शब्द उच्चारण क्षमता त्रुटिपूर्ण रहेको अवस्थामा तत्सम शब्द शिक्षणमा विकासका लागि समेत यो शोधअध्ययन औचित्यपूर्ण मान्नुपर्छ।

च) शब्दभण्डार वृद्धि गर्ने उद्देश्यले शब्दार्थ शिक्षण गर्नु अनिवार्य हुन्छ। तत्सम शब्दको अर्थ शिक्षण गर्दा शिक्षकले उचित विधि, प्रविधि प्रयोग गरेको पाइँदैन। यस्तो अवस्थामा सुधारका लागि पनि यो शोधअध्ययन उचित मान्न सकिन्छ।

माथि उल्लेखित त्रुटि हटाइ वैज्ञानिक र प्रभावकारी शिक्षणका माध्यमबाट तत्सम शब्दको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण क्षमता विकास गर्न यो शोधअध्ययन औचित्यपूर्ण छ ।

अध्ययनको सीमा

(क) प्रस्तुत शोध अध्ययनको तथ्याङ्क भ्रूपा जिल्लामा कक्षा सातमा अध्ययनरत चार सामुदायिक तथा चार संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूमा मात्र सिमित छ ।

(ख) प्रतिनिधि विद्यालय छनौट गर्दा प्रा.वि. तहमात्र सञ्चालित विद्यालयलाई छाडी अनय तहमा सञ्चालित विद्यालयलाई समावेश गरिएको छ ।

(ग) विद्यालयका सबै छात्र, छात्रालाई विश्लेषणको सामग्री बनाउन सम्भव नहुने हुँदा विद्यालयबाट ५ छात्र र ५ छात्रा जातीय अनुपातमा मातृभाषी र विमातृभाषी मिलाई लिइएको छ ।

(घ) हरेक विद्यालयबाट १०/१० जना गरी जम्मा ८० जना विद्यार्थीमा अध्ययन विश्लेषण गरी प्राप्त निष्कर्षलाई सामान्यीकरण गरिएको छ ।

(ङ) प्रस्तुत अध्ययन कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको उच्चारणगत त्रुटि विश्लेषणमा मात्र सिमित रहेको छ ।

शोध पत्रको रूपरेखा

अध्याय एक: शोध परिचय

अध्याय दुई: पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक रूपरेखा

अध्याय तीन: अनुसन्धान विधि

अध्याय चार: उच्चारणगत त्रुटि पहिचान तथा व्याख्या विश्लेषण

अध्याय पाँच: उपसंहार

अध्याय दुई
पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक रूपरेखा
पूर्वकार्यको समीक्षा

त्रुटि विश्लेषण र भाषाशिक्षणको अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको हुन्छ। यस्तो कुरा जुनसुकै भाषा भाषिकाका सन्दर्भमा उपयुक्त नै देखिन्छ। तापनि दोस्रो भाषाशिक्षणका क्षेत्रमा विकसित र सन् १९७० पछि बहुचर्चित हुन थालेको विषय हो यो। (अधिकारी: २०५६:१२८) पछि त्रुटि विश्लेषणका धेरै खोज अनुसन्धानका प्रयास भएपनि तत्सम शब्द उच्चारणसँग सम्बन्धित त्रुटि विश्लेषण भएको पाइँदैन।

यस्तो जटिल परिस्थितिमा यस अध्ययनका लागि पूर्वकार्यको समीक्षा गर्नुपर्ने भएकाले यससँग सम्बन्धित त्रुटिहरूको अध्ययन त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र संकाय नेपाली शिक्षा विभाग अन्तरगत एम.एड. नेपाली वर्ष पाठ्यांश ५९८ को उद्देश्य पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि शेरबहादुर बानियाँले प्रस्तुत गरेको “कक्षा पाँचमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटि विश्लेषण (२०६०)” नै पहिलो उच्चारणसँग सम्बन्धित त्रुटि विश्लेषण भएको अनुमान गर्न सकिन्छ। त्यसमा पनि तत्सम शब्दको उच्चारणसँग सम्बन्धित त्रुटि विश्लेषण नभएकाले र हालसम्म तत्सम शब्दको उच्चारणसँग सम्बन्धित त्रुटि विश्लेषणको अध्ययन सामग्री फेला नपरेकोले अन्य क्षेत्रमा गरिएका त्रुटि विश्लेषणका सन्दर्भमा व्याकरणिक कोटिहरूमा मात्र त्रुटिविश्लेषण गरेको पाइएकाले तिनै अध्ययनका आधारमा उच्चारणसँग सम्बन्धित पाटालाई केलाएर यो समीक्षा प्रस्तुत गर्ने काम भएकोछ।

शिक्षा मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमीद्वारा मुद्रित ज.शि.सा.के.ले तयार गरेको कक्षा सातको पाठ्यपुस्तक “हाम्रो नेपाली” प्रथम संस्करण (२०५२) परिमार्जन (२०५९) मा दिइएका २३ वटा विभिन्न शीर्षकका पाठमा पृष्ठ अन्त्यमा दिइएका २६९ शब्दार्थ तत्सम रहेको पाइन्छ। ती शब्दमा शुद्ध उच्चारण अभ्यास गराउन दिइएका ९७ शब्द तत्सम शब्द नै देखिन्छन्। शुद्ध उच्चारणका लागि दिइएका ती शब्दहरूलाई शिक्षण सिकाइका क्रममा अधिकांश विद्यालयमा अभ्यास नै नगराएको पाइन्छ भने केही विद्यालयमा त शिक्षक शिक्षिका नै शुद्ध उच्चारणमा अलमलिएको अनुसन्धानकर्ताको अनुभव रहेको छ। यो भाषा शिक्षणका लागि विडम्बना नै हो।

अधिकारी २०४१ द्वारा नेपाली भाषा विद्यार्थीले गर्ने त्रुटि अध्ययनका क्रममा प्रमाण पत्र तहमा “पहिलो भाषा र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने शिक्षार्थीहरूका वाक्य गठनमा पाइने

त्रुटिहरू” नामक लघु अनुसन्धान भएको छ । महेन्द्ररत्न क्याम्पस ताहचल र सानोठिमी क्याम्पस भक्तपुरका ६० जना विद्यार्थीहरूलाई आधार बनाएर गरिएको उक्त अध्ययनमा नेपाली भाषा पहिलो भाषाको रूपमा प्रयोग गर्ने ३० र दोस्रो भाषाको रूपमा प्रयोग गर्ने ३० जना विद्यार्थीको वाक्य गठन सम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण गर्दा वाक्य गठन, वचन, आदर, लिङ्ग, पुरुष र वाक्य पक्ष समेट्ने प्रश्न पत्र तयार गरिएको छ । तयार गरिएका प्रश्नपत्रहरू वाक्यको संरचना पक्षलाई समेटेर तयार गरिएका छन् । उत्तरपुस्तिका परीक्षण पछि तयार गरिएको तालिकामा नेपाली मातृभाषी र नेवारी मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको वाक्य संरचना गर्दा गर्ने त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन विश्लेषण प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययन विश्लेषणमा तत्सम शब्दमा हुने उच्चारणगत त्रुटि नदेखाए पनि तत्सम शब्द उच्चारणमा हुने त्रुटि विश्लेषणमा सहयोगी नै देखिन्छन् ।

सापकोटा २०५५ द्वारा “कक्षा सात पूरा गरेका विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण” प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । यस अनुसन्धानको मुख्य उद्देश्य कक्षा सात पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषाको प्रयोगमा हुने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटि पहिल्याउनु, त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्नु र तिनको निराकरणका लागि सुझाव प्रस्तुत गर्नु रहेको छ ।

काठमाडौं जिल्लाका २ साधारण र २ निजी विद्यालयका १५-१५ जना गरी ६० जना विद्यार्थी समावेश गरी गरिएको उक्त शोध पत्रमा सम्भावित त्रुटि हुने खालका १०० शब्दहरूको सूची, पठित पुस्तकबाट गद्यात्मक अनुच्छेद एक र स्वतन्त्र लेखनका लागि “पानी” शीर्षक निबन्ध प्रयोग गरिएको छ ।

श्रुतिलेखन र स्वतन्त्र लेखनमा गरेका त्रुटिलाई एकै ठाउँमा राखी समग्र वर्णन गरिएको उक्त शोध पत्रमा ह्रस्वदीर्घमा शब्दादिमा शतप्रतिशत, मध्यमा ९५ प्रतिशत र शब्दान्तमा ५० प्रतिशत त्रुटि गरेको देखाइएको छ । ह्रस्वदीर्घ र क्ष र ज्ञ जस्ता वर्णमा बढी त्रुटि देखाइएको उक्त अनुसन्धानमा साधारण विद्यालयका विद्यार्थी र निजी विद्यालयका विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिमा केही असमानता रहेको उल्लेख पाइन्छ । तत्सम शब्द उच्चारण हुने त्रुटि विश्लेषणका हिसावमा यो शोध पत्र बढी उपलब्धी मूलक नभएपनि केही हदसम्म सहयोगी सावित हुन सक्छ ।

ज्ञवाली २०५९ द्वारा सालमा त्रि.वि.वि.. शिक्षाशास्त्र संकाय नेपाली शिक्षा विभाग अन्तरगत दोस्रो वर्ष नेपाली शिक्षण ५९८ पाठ्यांश प्रयोजनका लागि प्रस्तुत शोध पत्र “कक्षा सात को हाम्रो नेपाली किताव” मा प्रयुक्त शब्द भण्डारको स्रोत, शब्द वर्ग, पहिचान, प्रयुक्त शब्दको आकृति गणना र वितरण स्थिति देखाउने उद्देश्य रहेको देखिन्छ ।

पुस्तकालयीय विधिमा केन्द्रित उक्त अध्ययनमा पुस्तकमा प्रयोग गरिएका शब्दलाई नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण, संयोजक, नामयोगी, निपातमा विभाजन गरी वर्णन गरिएको छ । (डा. पारसमणि भण्डारी स्नातोकोत्तर नेपाली शिक्षा शोध विवरण पृष्ठ ६०)

अनावृत शब्दसंख्या २३५६ रहेको सो पाठ्यपुस्तकको अध्ययनमा तत्सम शब्द ४७.५७ प्रतिशत रहेको उल्लेख छ । यस शोध पत्रले पनि कक्षा सातमा प्रयुक्त “हाम्रो नेपाली” कितावमा तत्सम शब्दको वर्चस्वलाई स्वीकार गरेको छ तर उच्चारणसँग भने सम्बन्धित देखिदैन । तत्सम शब्दको प्रतिशत गणना समेत उल्लेख गरिएकाले यस शोधकार्यका लागि उपयोगी हुन आएको छ ।

बानियाँ वि.सं. २०६० द्वारा सालमा त्रि.वि.वि.. शिक्षाशास्त्र संकाय नेपाली शिक्षा विभाग अन्तरगत दोस्रो वर्षको पाठ्यांश ५९८ को उद्देश्य पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि प्रस्तुत कक्षा पाँचमा अध्ययनरत लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणसँग सम्बन्धित अध्ययन गरेको पाइन्छ । लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटि पत्ता लगाई विश्लेषण गर्ने र निराकरणका लागि सुझाव दिने उद्देश्य रहेको उक्त शोधपत्रमा पाँचथर जिल्लाका १० वटा सार्वजनिक विद्यालयमा अध्ययनरत ८० जना विद्यार्थीहरूलाई प्रतिनिधिको रूपमा लिएर १५० जति शब्द छनौट गरी वर्णोच्चारण र शब्दोच्चारण गर्न लगाई त्रुटि विश्लेषण गरेको पाइन्छ ।

निष्कर्षमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली शब्दोच्चारणमा सबभन्दा बढी त्रुटि अनुनासिका र अनुस्वरमा गरेको देखाइएको उक्त शोधपत्रमा पनि प्रयोग गरिएका १५० जति शब्द मध्ये ६० देखि ७० प्रतिशत शब्दहरू तत्सम शब्द नै रहेकाले यो शोधपत्रमा तत्सम शब्दको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन अध्येताको लागि महत्वपूर्ण मार्गदर्शन बन्न गएको छ ।

थापा २०६१ द्वारासालमा त्रि.वि.वि.. शिक्षाशास्त्र संकाय नेपाली शिक्षा विभाग अन्तरगत दोस्रो वर्ष नेपाली शिक्षण ५९८ पाठ्यांश प्रयोजनका लागि प्रस्तुत शोध पत्र “कक्षा (१०) दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट तत्सम शब्दहरूको अध्ययन” भन्ने शीर्षकमा तत्सम शब्दहरूको अध्ययन गरिएको छ ।

कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त तत्समको पदवर्ग पहिचान, वनोट प्रक्रिया पत्ता लगाउनु, तत्सम शब्दहरूको वर्गको विवरण स्थिति देखाउन र सुझाव प्रस्तुत गर्ने उद्देश्य रहेको उक्त अध्ययन विश्लेषणमा कक्षा दशको पुस्तकमा प्रयोग गरिएका १५,९११ शब्दहरू मध्ये अनावृत तत्सम शब्द १३०७ अथवा ८.२१ प्रतिशत रहेको र कुल अनावृत शब्द संख्या २७६४ को आधारमा भने ४७.२८ प्रतिशत रहेको निष्कर्ष निकालेको देखिन्छ ।

अन्यस्रोतबाट आएका ५२.७२ प्रतिशत अनावृत शब्दको स्रोत फरक फरक रहेकाले यसमा प्रतिशत उल्लेख गरेको छैन। तत्सम शब्दको ४७.२८ प्रतिशतकै आधारमा नेपाली भाषामा तत्सम शब्दको बाहुल्यता रहेको निष्कर्ष उल्लेख छ।

तत्सम शब्दहरूको संरचनाका अध्येताका लागि यो शोधपत्र कोसेढुङ्गा हुने भए पनि उच्चारणसँग भने सम्बन्धित देखिदैन।

धामी २०६४ द्वारासालमा त्रि.वि.वि. शिक्षाशास्त्र संकाय नेपाली शिक्षा विभाग अन्तरगत एम एड दोस्रो वर्ष नेपाली शिक्षण ५९८ पाठ्यांशको पूर्तिका लागि प्रस्तुत शोध पत्र “कक्षा पाँचमा अध्ययनरत बुङ्गाली भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरूको अध्ययन” भन्ने शीर्षकमा नेपाली शब्द उच्चारण सम्बन्धी अध्ययन गरेको पाइन्छ। बुङ्गाली भाषी विद्यार्थीले मानक भाषा सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटि पहिल्याउने, त्रुटिहरूको वर्णन विशेषण गर्ने, त्रुटिहरूको निष्कर्ष नकाली निराकरणका लागि सुझाव दिने उद्देश्य रहेको उक्त शोधपत्र बझाङ जिल्ला बुङ्गाला क्षेत्रका पाँच विद्यालयका ५० प्रतिनिधि विद्यार्थीमा सिमित देखिन्छ।

बुङ्गाली भाषिकाका ध्वन्यात्मक विशेषता नाम शब्दको रूपायन, विश्लेषणको रूपायन, क्रियापदको रूपायन समेत समावेश उक्त अध्ययन विश्लेषण, वर्ण र शब्दको तहमा मात्र सिमित रहेको र बुङ्गाली भाषिकाको आफ्नै ध्वन्यात्मक, रूपात्मक, क्रियात्मक, विश्लेषणात्मक विशेषता भएकाले मानक नेपाली सिक्दा प्रसस्त त्रुटि हुने देखाइएको छ।

प्रायासः नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाकै रूपमा सिक्नु पर्ने सो समुदायमा आधुनिक विधि प्रविधिबाट शिक्षण गर्नु पर्ने सुझाव दिएको सो शोधपत्रमा पनि २० देखि ३० प्रतिशत शब्दहरू तत्सम नै प्रयुक्त भएकाले यस अध्येताका लागि सहयोगरू सावित भएको छ।

भट्टराई २०६६ को “तत्सम” भट्टराईको अनुसन्धानमा वि.सं. थालिनु अघिदेखि नै नेपालमा संस्कृत भाषाको पठनपाठन भएको उल्लेख छ। (भट्टराई, ४७) सोही पुस्तकको (ऐजन ५४) मा नेपाली भाषाको प्रारम्भिक रचनामा केवल संस्कृतका शब्द मात्र प्रयुक्त भएको उल्लेख छ। दामुपालको दल्लु अभिलेख १०३८ देखि भानुभक्त र मोहन कोइराला सम्मले आफ्ना रचनामा तत्सम शब्द नै बढी प्रयोग गरेको उल्लेख गर्दै “शाकुन्तल” महाकाव्यमा देवकोटाले ७५ प्रतिशत सम्म तत्सम शब्द प्रयोग गरेको किटान गरेका छन्। सबै क्षेत्रलाई हेर्दा नेपाली भाषामा ५० देखि ५५ प्रतिशतसम्म तत्सम शब्दहरू प्रयोग भएको उनको ठहर छ।

अनुसन्धानमा पूर्वकार्यको उपयोगिता

शोधार्थीले शोध गर्न लागेको शीर्षक र विषयसँग सम्बन्धित कार्यहरु त्यस अगाडि के कति भएका छन् तिनीहरु नै पूर्वकार्य हन् । अनुसन्धानकर्ताले आफूले गर्न लागेको अनुसन्धान कार्यलाई विशिष्ट, मौलिक, नवीन र औचित्यपूर्ण सावित गराउने काम पूर्वकार्यको समीक्षाबाट मात्र हुन सक्दछ । आफूले गरेको अनुसन्धानलाई पूर्वकार्यसँग तुलना गरेपछि मात्र त्यो सम्भव छ एकातिर भने अर्कोतिर अनुसन्धान कति नयाँ वा पुरानो हो, कति महत्वपूर्ण वा महत्वहीन छ, जस्ता कुराको जानकारी समेत प्राप्त हुन्छ ।

पूर्वकार्यको समीक्षा अनुसन्धान प्रस्तावको महत्वपूर्ण अङ्ग हो । त्यसकारण पूर्वकार्यबाट अनुसन्धानको औचित्य स्थापित गर्न निकै मद्दत पुग्दछ । पूर्वकार्यबाट अनुसन्धानका लागि उद्देश्य, परिकल्पना, अनुसन्धान पद्धतिको छनोट र पहिचानमा मद्दत पुग्ने, समस्याको वास्तविक पहिचान गर्न सक्ने, अनुसन्धेय शीर्षकको औचित्य सिद्ध गर्न सकिने, सम्बन्धित विषयमा गहन ज्ञान प्राप्त हुने, अनुसन्धानको विषय छनोट देखि अन्त्यसम्मनै महत्वका साथ रहरहने यो अङ्गले अनुसन्धान कार्यमा पुरानो सिद्धान्त र कार्यपद्धतिको निरूपण र अनुसन्धेय विषयमा मौलिकता दिन योगदान दिन्छ । त्यसैले अनुसन्धानलाई मौलिक विशिष्ट र नवीन बनाउनको लागि अनुसन्धानमा पूर्वकार्यको उपयोगिता अपरिहार्य रहन्छ । न्यौपाने २०६७: ८६

यस अनुसन्धानका लागि पनि उच्चारणसँग सम्बन्धित यस अगाडिका अनुसन्धानकर्ताका अनुसन्धानले पूर्वकार्यको रूपमा सहयोग गरेका छन् । जस्तै : बानीयाँ (२०६०) द्वारा “कक्षा पाँचमा अध्ययनरत लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरुले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटि विश्लेषण” भन्ने शीर्षकमा क्षेत्रीय विधि प्रयोग गरी अनुसन्धान गरिएको छ । उक्त अध्ययनमा ८० जना विद्यार्थीलाई प्रतिनिधि बनाइ १५० जति शब्द छनोट गरेर शब्दोच्चारण गर्न लगाइ निष्कर्ष निकालेको यस अनुसन्धानमा प्रयोग भएका ६० देखि ७० प्रतिशतसम्म शब्दहरु तत्सम शब्द नै पाइएकाले यो शोधकार्यलाई महत्वपूर्ण सहयोग गरेको छ । त्यस्तै धामी (२०६४) द्वारा “कक्षा पाँचमा अध्ययनरत बुङ्गाली भाषी विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरुको अध्ययन” शीर्षकमा शोधकार्य पूरा भएको छ । विभिन्न पदवर्गको रूपायन समेत समावेश उक्त अध्ययन विश्लेषणमा पनि २० देखि ३० प्रतिशत शब्द तत्सम नै प्रयुक्त भएकाले यस अध्येताका लागि यो सहयोगी सावित भएको छ । त्यसैले अनुसन्धान कार्यलाई सफल बनाउन पूर्वकार्यको उपयोगिता अनिवार्य रहन्छ ।

सैद्धान्तिक अवधारणा

परिचय

त्रुटि विश्लेषण शिक्षण सिकाइमा त्यति पुरानो विषय होइन । यो नविन विषयका रूपमा नेपाली भाषामा विकशित हुँदै आएको छ । भाषा सिक्ने क्रममा सिक्ने व्यक्तिले गर्ने विभिन्न किसिमका गल्ती र उच्चारणगत त्रुटिलाई नै तत्सम शब्द उच्चारणका क्रममा पनि त्रुटि भन्ने गरिएको छ । भाषा सिक्नु सिकाउनु कठिन कार्य हो । कुनै पनि भाषा सहज रूपमा त्रुटि नगरी सिक्न सकिदैन । सिकाइमा त्रुटि हुनु स्वभाविक प्रकृया हो । विद्यार्थीहरूमा सिकाइ प्रकृया कसरी चल्छ ? सो पत्ता लगाउन सिकारुले सिक्दै गरेको भाषामा भेटिने त्रुटिहरूको अध्ययन महत्वपूर्ण हुन्छ । (अधिकारी: २०५६-१३०)

सिकाइका क्रममा हुने त्रुटि अन्तर्गत वर्णविन्यास, वाक्यगठन, व्याकरण लेखन पठन र उच्चारण समेत पर्दछन् । ती मध्ये तत्सम शब्द उच्चारणमा देखिने त्रुटिलाई नै यस अनुसन्धानको लक्ष्य बनाइएकाले यहाँ तत्सम शब्द उच्चारणमा हुने त्रुटिहरूलाई नै विशेष महत्वका साथ अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ ।

त्रुटिविश्लेषण र भाषा शिक्षणको सम्बन्ध नड र मासु जस्तो हुन्छ । अझ भन्नुपर्दा एउटा विना अर्को अपूर्ण रहन्छ । त्रुटिले भाषा सिकाइको चरित्र, स्वभाव र तरिकालाई संकेत गरेको हुन्छ । फलतः भाषाका शिक्षकलाई सिकारुले गर्ने त्रुटि, त्यसको अवस्था, सिक्न भएको सहजता, सिक्नमा देखिएको कठिनाइ आदि जानकारी भै सिकारुको कठिनाइका क्षेत्र निर्धारण गरी शिक्षण सिकाइका आवश्यक उपायहरू परिमार्जन वा प्रयोग गर्ने सुझाव प्राप्त हुन्छ । यसरी सिकारुका त्रुटिहरूको अध्ययनले शिक्षक स्वयम्को सिकाइ प्रकृया तथा प्रवृत्तिको जानकारीका लागि पृष्टपोषण गर्ने कुरा उल्लेख छ । (अधिकारी: २०५६-१३०)

त्रुटिहरूको विश्लेषण यस्तो प्रयोगिक अध्ययन हो जसले कायम रहेको सिद्धान्त तथा पूर्व अनुभवहरूलाई तत्तत् भाषा सिकाइका क्रममा कसी लगाउने गर्दछ । त्रुटिविश्लेषण प्रायोगिक भाषा विज्ञानको स्वतन्त्र र गहकिलो विधाका रूपमा विकशित हुँदै आएको अनुभव हुन्छ ।

असफलता र बौद्धिक कमजोरीको प्रतीकका रूपमा मानिने पूर्व मान्यतालाई त्याग्दै आज यसले त्रुटिलाई सहज र स्वभाविक अंगका रूपमा लिएको छ । फरक मतमा शिक्षार्थीको भाषिक त्रुटिको अध्ययनलाई अन्तर भाषाको अध्ययनको रूपमा लिइन्छ । स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाको

बीचको विकाशशील अन्तरस्थितिलाई संकेत गर्ने हुनाले मानक भाषासम्म पुग्न नसकेर विचलनको स्थितिमा रहेको भनी त्रुटिलाई चित्रण गरिन्छ ।

सैद्धान्तिक आधार

शोधकार्य मूलतः प्रयोगात्मक रूपमा खोज, अध्ययन अनुसन्धानबाट प्राप्त व्यवहारिक प्रतिक्रियाका आधारमा गरिन्छ । तथापी प्रयोगात्मक कार्यको परीषणमा सैद्धान्तिक आधारलाई नकार्नु युक्तिसंगत हुदैन । त्यसैले यहाँ यस अध्ययनको पनि सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि उल्लेख गरिएको छ । त्रुटिविश्लेषणका निम्ति प्रथमतः अध्ययनका कोटी, तह वा एकाइ निर्धारण गर्नु आवश्यक हुन्छ । तर यस अध्ययनमा तत्सम शब्दमा हुने उच्चारणगत त्रुटिलाई लिइएकाले त्यसैको केन्द्रियतामा यो अध्ययन सिमित हुने हुँदा कोटी निर्धारण गर्नु आवश्यक ठानिएको छैन । त्रुटिविश्लेषण प्रकृत्यालाई निम्नअनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

पहिचान

प्रथमतः छात्रछात्रालाई तत्सम शब्दको सूची तयार पारी नाम शब्द र विशेषण शब्दहरु अलग अलग शब्दपत्ती बनाइ उच्चारण गर्न लगाइ उच्चारणको क्रममा के-कस्ता गल्ती कमजोरी देखा परे त्यो टिपोट वा रेकर्ड गर्नु पर्दछ । यस क्रममा सिकारुले गरेका त्रुटिहरु स्वीकार्य वा अस्वीकार्य कस्ता छन् त्यो ख्याल गर्नु आवश्यक छ । कारण कति त्रुटि नभै सामान्य भूल वा रड्काइ मात्र पनि हुनसक्छन् । यस अध्ययनमा पनि सिकारुले गरेका त्रुटिहरुमा नियमितता छ कि छैन, त्रुटिहरु पटक पटक देहोरिएका छन् कि छैनन्, त्रुटि हो वा भूल हो आदि कुरा सावधानीपूर्वक पहिचान गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

वर्गीकरण

त्रुटि पहिचान गर्ने क्रममा फेला परेका त्रुटिहरुलाई विभिन्न प्रकृत्याबाट वर्गीकरण गर्नु आवश्यक हुन्छ । किनकी नेपाली भाषा वा भाषामा प्रयुक्त तत्सम शब्दको उच्चारणमा सिकारुले एकै प्रकारका त्रुटि गरिरहेको हुँदैन । कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुले तत्सम शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटिका सन्दर्भमा त्रुटिको वर्गीकरण गर्ने भाषाकोति, भाषाको स्रोत, गाम्भिर्यता, व्यापकता, स्वरूप र औचित्यका आधारमा सकिए पनि सबैलाई समेट्न सक्ने एवम् सर्वमान्य ठानिएको एस.पिट. कार्डरको “इन्ट्रोड्युसिड अप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्स” भन्ने पुस्तकमा गरिएको वर्गीकरणलाई नै मुख्य आधार मानेर गरिएको छ । जुन निम्नअनुसार प्रस्तुत छन् ।

अव्यवस्थिति त्रुटि:

कुनै पनि सिकारुले भाषा सिकइ वा दोस्रो भाषा सिकाइको क्रममा सुरुका अवस्थामा गर्ने विभिन्न प्रकारका त्रुटिहरु अव्यवस्थित त्रुटिहरु हुन । भाषिक नियमको जानकारीका अभावमा साथै अभ्यासको कमीले यस्ता त्रुटि हुने गर्दछन् । यी खाले त्रुटिको अनुमान कठिन हुन्छ । नियम उलङ्घन गरी हुने गरेका यस्ता त्रुटि सामन्तीकरण गर्न अनुपयुक्त हुने हुँदा अध्ययनको क्रममा यसले त्यति महत्व राख्दैन ।

व्यवस्थित त्रुटि:

व्यवस्थित त्रुटिहरु नियमित प्रकृतिका हुन्छन् । यी त्रुटिहरु खास व्यक्तिमा मात्र सीमित नभै सामूहिक खालका हुन्छन् । पटकपटक दोहोरिने र सचेततामा पनि त्रुटि हुने भएकाले ती महत्वपूर्ण मानिन्छ । यस्ता त्रुटिलाई भाषा शिक्षणका क्रममा विशेष ख्याल गर्नु आवश्यक हुन्छ । यी खाले त्रुटिले अन्तर भाषिक व्यवस्थालाई संकेत गर्दछ । यस्ता त्रुटिहरु नियमको जानकारी पश्चात न्युनिकरण हुँदै जाने हुन्छन् ।

उत्तर व्यवस्थित त्रुटि:

नियमको जानकारी पश्चात सिकारुवा हुने त्रुटिहरुलाई उत्तरव्यवस्थित त्रुटि मानिन्छ । भाषिक प्रयोगको रङ्काइ र चिप्लाइबाट हुने यी त्रुटिहरु प्राय असावधानीवस भएका हुन्छन् । वातावरणले अवरोध खडा गर्दा वा समाजशास्त्रको प्रभावमा परेर हुने यी त्रुटिहरु प्रयोगकर्ता सावधान भए स्वतः समाप्त हुन्छन् ।

वर्णन विश्लेषण:

पहिचान गरेर वर्गीकरण गरिसकेपछि त्रुटिहरुको व्याख्या विश्लेषण आवश्यक हुन्छ । व्याख्या विश्लेषण गर्दा वर्णनात्मक, विश्लेषणात्मक, तुलनात्मक आदि प्रकृत्या अपनाउन सकिन्छ । त्रुटिका कारण के हुन ? कस्ता त्रुटि, कति सिकारुले, कति मात्रामा गरिरहेका छन् ? भन्ने जस्ता प्रश्नमा व्याख्या विश्लेषण आवश्यक हुन्छ । यसका अतिरिक्त खास किसिमका त्रुटिहरुलाई त्रुटिरहित रुपसँग तालिकीकरण गरेर पनि विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

त्रुटि हुनका कारणमा पहिलो भाषा र दोस्रो भाषाको प्रकृति, सिकाई प्रकृत्या, शिक्षण विधि, शिक्षण सामग्री, स्रोत भाषाको भाषिक स्वरुप, लक्ष्य, भाषाको जटिलता साथै शारीरिक र मनोवैज्ञानिक कारणले पनि समस्या खडा गरेको हुनसक्छ ।

यसप्रकार त्रुटि पहिचान, वर्गीकरण, वर्णन र व्याख्या गरेर प्राप्त निष्कर्षका अनुसार त्रुटि निराकरणका लागि सुझाव र उपाय प्रस्तुत गर्नु उपयुक्त हुने हुनाले यो अध्ययन पनि सोही अवधारणामा आधारित छ ।

उच्चारणगत त्रुटि:

लक्ष्य भाषा सिक्ने क्रममा अलग अलग किसिमका त्रुटिहरू हुन्छन् । यस्ता त्रुटिलाई अलग आधारमा हेर्नुपर्ने हुन्छ । त्रुटिलाई भाषिक एकाइ र त्रुटि प्रकृति गरी दुई आधारमा हेर्न सकिन्छ । यस अध्ययनमा त्रुटिलाई भाषिक एकाइका आधारमा हेरिएको छ । भाषिक एकाइमा उच्चारणलाई पनि त्रुटिको महत्वपूर्ण एकाइ मान्न सकिन्छ । उच्चारणमा देखिने त्रुटि यस अध्ययनको केन्द्रविन्दु हो । त्रुटिलाई हेर्ने पूर्वाधार तयार गर्न केही उच्चारणगत त्रुटिहरू उदाहरण सहित तल देखाउने जमर्को गरिएको छ ।

(क) घोषत्वका आधारमा हुने त्रुटि:

सघोषको सट्टा अघोष उच्चारण भै केही त्रुटि हुने गर्दछ ।

जस्तै: कनिष्ठ – कनिस्, कनिस्ट, कान्छा– कान्चा, व्यवस्था– वेवस्ता ।

(ख) प्राणत्वका आधारमा:

महाप्राण उच्चारण गर्नु पर्नेमा अल्पप्राण उच्चारण भै यस्ता त्रुटि हुने गर्दछन् ।

जस्तै: सम्प्रेषण– सम्प्रेसन, साभा– साजा, फेद– फेत् ।

(ग) वर्ण रङ्काइबाट हुने त्रुटि:

उच्चारण गर्दा एउटा वर्ण उच्चारण गर्नु पर्नेमा समाजशास्त्रको असर र भाषिक भेदले गर्दा अर्को वर्ण उच्चारण भै देखिने त्रुटिलाई वर्णरङ्काइबाट हुने त्रुटि मानिन्छ ।

जस्तै: अ को सट्टा आ, द को सट्टा त, त को सट्टा ट उच्चारण भएर पनि यस्ता त्रुटि भएका हुन्छन् ।

अब– आव, अहिले– अइले, टाटो– तातो, तिम्रो– टिम्रो ।

(घ) अनुनासिक स्वर:

नासिक्य व्यञ्जनमा उच्चारण भै हुने त्रुटि: खाँदैन्– खान्दैन्, शङ्ख– सङ्क, आउँदैन्– आउन्दैन् ।

(ङ) उच्चारण गर्ने क्रममा 'ह' ध्वनि लोप भएर हुने त्रुटि:

महासचिव– मासचिव, महाअधिवेशन– मादिवेशन । माथिका त्रुटिहरू सबैखाले वक्ताले गरेको पाइन्छ ।

(च) तत्सम शब्द उच्चारण गर्दा देखिने त्रुटिहरूमा संयुक्त वर्ण र मिश्र अच्चारण गर्दा धेरै त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

जस्तै: सम्प्रेषण- सम्प्रेसन्, स्थायी- ईस्थाइ, शीर्षक- सिरसक, क्षेत्र- छेत्र ।

(छ) 'रेफ' र 'ऋ' उच्चारणमा हुने त्रुटि:

वक्ताले यस किसिमबाट गर्ने त्रुटिमा 'रेफ' लाई 'र' अनि संयुक्त वर्ण 'ऋ' लाई 'रेफ' मा परिणत गरेर उच्चारण गर्दछन् । जस्तै: कृषक- किरिसक, प्रसाद- पर्साद, कृपा- किर्पा आदि ।

(ज) य र ए वर्णमा पनि उच्चारणगत त्रुटि

य र ए वर्णमा पनि उच्चारणगत त्रुटि पाइन्छ । जस्तै: यसरी- एसरी, पायस- पाएस, यज्ञ- एज्ञ, त्यसरी- तेसरी आदि ।

माथि उल्लेख गरे बाहेक पनि प्रत्येक जटिल र संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्द संरचनामा उच्चारणका हिसाबले त्रुटि भएको अध्ययनका क्रममा देखिएको छ । यसका अलवा अजन्त उच्चारणलाई हलन्त र हलन्तलाई अजन्त गरी उच्चारण गर्ने अनि सबै पञ्चम वर्ण र वर्ण विन्यासको प्रभावमा त्रुटि भएको देखिन्छ ।

माथि प्रस्तुत गरिएका सबै त्रुटिहरू वर्ण र शब्दका तहमै पाइन्छ । उच्चारणका त्रुटिहरू (लय, आघात, सुर, ताल, यति, गति) लाई फरक पक्षमा राखेर वाक्य तहमा पनि हेर्न नसकिने होइन तथापि उच्चारण मूल रूपमा वर्ण र शब्दको तहमा हुने भएकाले यस अध्ययनमा तत्सम शब्दको उच्चारणमा देखिने त्रुटिलाई नै आधार राखेर पहिचान, वर्णन र विश्लेषण गर्ने प्रयत्न गरिएको छ । उच्चारणलाई सिकाइ प्रकृत्याका आधारमा त्रुटि देखाउने काम भएको छ ।

तत्सम शब्द परिचय र महत्व

सामान्यतय तत्सम शब्द भन्नाले त्यसको समान भन्ने बुझिन्छ तर नेपाली, हिन्दी, बङ्गाली भाषामा तत्सम भन्नाले संस्कृत भाषाका मुल शब्द भन्ने बोध हुन्छ ।

तत्सम शब्दको परिभाषा दिने क्रममा डा. तुलसी भट्टराईले "तत्सम" २०६६ विद्यार्थी पुस्तक भण्डार पेज नं ३९/४० मा उल्लेख गरे अनुसार संस्कृतबाट निकलेर आधुनिक भारतीइ आर्य भाषाहरूमा विना परिवर्तन प्रयुक्त हुने शब्द अर्थ भन्ने बुझिन्छ ।

तत्समको तात्पर्य तत् (त्यसको) सम (समान) अर्थात संस्कृतकै समान अर्थात जसको परिवर्तन छैन । भट्टराई ऐजन पुस्तक पेज नं. ४० मा जार्ज ग्रिमर्सनले गरेको तत्सम शब्दको परिभाषा यसरी लेख्छन् : संस्कृतबाट उधारो लिएका शब्द जुन संस्कृतकै समान हुन्छन् ।

संस्कृत भाषाबाट उच्चारण र अर्थ नविग्री आउने जस्ताको तस्तै शब्दलाई तत्सम शब्द भन्दछन् ।

हुन त अन्य भाषाबाट जस्ताको तस्तै आएका शब्दलाई पनि अर्थगत हिसावमा तत्सम भन्नु पर्ने देखिन्छ, तर नेपाली भाषामा संस्कृतबाट बाहेक अन्य भाषाबाट आएका शब्दलाई आगन्तुक भन्ने गरिएकाले नेपाली भाषामा तत्सम भन्नाले संस्कृतबाट जस्ताको तस्तै प्रयोग हुन आएका शब्दलाई मात्र मान्नु पर्ने हुन्छ । नेपाली वृहत शब्दकोशले पनि यही परिभाषा गरेको छ ।

आर्यभाषाहरूको मूल रूप ऋग्वेद मानिन्छ, जो संस्कृत भाषामा लेखिएको छ । ३५०० वर्ष पुरानो इतिहास बोकेको संस्कृत भाषाबाट प्राकृत हुँदै नेपाली, हिन्दी, बङ्गाली, मराठी आदि भाषा निर्माण भएका हुन । नेपाली भाषाको आदिस्त्रोत संस्कृतलाई मानिन्छ ।

हरेक भाषाले आफूलाई समृद्ध तुल्याउन अन्य भाषाका धेरै शब्दहरू ग्रहण गरेको हुन्छ । विकासको क्रमसँगै विभिन्न वस्तुहरूको आविस्कार त्यसै भाषामा हुने गर्दछ । त्यो शब्द अरु भाषाले सापट लिनै पर्दछ । नेपाली भाषाले पनि धेरै अन्य भाषाका शब्द सापटी लिनै गरेकोछ । यस्तो भएतापनि नेपाली भाषा निर्माणमा संस्कृत भाषाकै प्रमुख भूमिका छ । नेपाली भाषामा संस्कृत भाषाकै वर्चस्व छ । आर.एल.टर्नरले नेपाली भाषालाई संस्कृतबाटै उत्पन्न भएको मानेका छन् । महाविरप्रसाद द्विवेदीले संस्कृतोत्पन्न आर्य भाषाको पछाडि भेद अन्तरगत नेपाली भाषा भएको उल्लेख गरेका छन् ।

भागाशीत्री महानन्द सापकोटाले नेपाली शब्दहरूको आमा संस्कृतलाई मानेका छन् । त्यसैले नेपाली भाषामा शब्दको अभाव भएमा संस्कृतका शब्द प्रयोग गर्न सल्लाह दिन्छन् ।

नेपाली भाषाको लिपी देवनागरी हो । देवनागरी लिपी भन्नाले संस्कृत भाषाको लिपिलाई मान्नु पर्ने हुन्छ । नेपाली प्राचीनकालदेखि नै अर्थात् विक्रमाब्द सुरु हुनु अघि देखि नै संस्कृत भाषाको पठपाठन र लेखन रहेको पाइन्छ । (भट्टराई, तत्सम पृष्ठ ४७)

किराँतकालका कविद्वारा लेखिएको पशुपतिस्तोत्रमा देखि मोहन कोइरालासम्म र भर्रोवादी आन्दोलनका सुत्रधारहरूको समेत आफ्ना रचनामा तत्सम शब्दहरू नै बढी प्रयोग गरेको देखिन्छ । वि.सं. ५०० देखि विकसित हुन थालेको नेपाली भाषामा यसको उद्गमस्थल मानिएको संस्कृत भाषाकै वर्चस्व रहेको र कक्षा सातको नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकमा फरक विधामा फरक ३० देखि ५५ प्रतिशत तत्सम शब्द प्रयोग भएकाले नेपाली भाषा अध्येताका लागि संस्कृत शब्द (तत्सम) को शुद्ध उच्चारण र ज्ञान हुन अति आवश्यक र महत्पूर्ण रहेको कुरामा दुई मत नहोला ।

भाषा भाषिका र नेपाली भाषामा प्रयोग भएका तत्सम शब्दहरूको अवस्था

नेपालमा चार ठूला परिवारका भाषा बोल्ने जातजातिको बसोबास रहेको देखिन्छ । बहुजातिय, बहुसांस्कृतिक र बहुभाषिक देश नेपालमा करिब १०० भन्दा बढी भाषा अस्तित्वमा रहेको विद्वानहरूको मत रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषा भारोपेली परिवारको भाषा हो । संस्कृतोत्पन्न आर्य भाषाको पहाडी भेद अन्तरगत गणना गरिएको नेपाली भाषालाई आर.एल. टर्नरको भनाइमा संस्कृत भाषाबाटै उत्पन्न भएको हो भन्ने मान्नु पर्छ । फ्रिडिसफन श्लेगेलले संस्कृत भाषा सबैभन्दा पुरानो भाषा भएको स्वीकारेका थिए । (भाषा विज्ञानको भूमिका छैटौँ संस्करण देवेन्द्रनाथ शर्मा पृष्ठ १७)

इ.पू. १५०० तिर इरानबाट सिन्धुघाँटी आएका आर्यको भाषा ऋग्वेदीय संस्कृत थियो । त्यही भाषा आधुनिक भारतीय आर्य भाषाको आदिस्त्रोत मानिन्छ । नेपाली भाषा आधुनिक भारतीय आर्य भाषाहरू अन्तरगत गणना गरिने भएकाले यसको आदिस्त्रोत पनि संस्कृत नै हो । प्रा. चुडामणि वन्धुले शब्द भण्डार विभाजन गर्दा मौलिक र आगन्तुक दुई प्रकारका शब्द भनी विभाजन गरेर संस्कृतलाई मौलिक अन्तरगत पार्नु र भाषाविद् महानन्द सापकोटाले संस्कृत भाषालाई नेपाली भाषाको आमा भन्नुले पनि नेपाली भाषामा संस्कृत शब्दको अवस्थालाई छर्लङ्ग पार्दछ । आर.एल. टर्नरले नेपाली भाषामा संस्कृत भाषाको वर्चस्व रहको र ५००० भन्दा बढी तत्सम शब्द प्रयोगको कुरा उल्लेख गर्नु, वि.सं. थालिनु अघिदेखि नेपालमा संस्कृत भाषाको पठनपाठन भएको भन्ने (भट्टराई, तत्सम पृष्ठ ४७) तुलसी भट्टराईले किटान गर्नु, दामुपालको १०३८ को शिलालेखमा “पाल र भूपाल” जस्ता संस्कृत शब्द प्रयोग हुनु, वि.सं. १३९३ को पुण्य मल्लको ताम्रपत्रमा संस्कृत भाषाका शब्दको बहुलता र नेपाली भाषाको वर्तमानसँग धेरै नजिक हुनुले नेपाली भाषामा तत्सम शब्दको प्रवेश र प्रयोगको अवस्थालाई पुष्टि गर्दछ । नेपाली जनसमुदाय हिन्दु सनातन धर्म मान्ने भएको र सनातन धर्मका सबै धर्मग्रन्थहरू संस्कृत भाषामै लेखिएकाले पनि तत्सम शब्दको प्रयोग नेपाली भाषामा सम्मानजनक रहेको मान्नुपर्दछ । त्यस्तै पाणिनीको व्याकरणलाई नै आधार मानेर पं. सोमनाथ सिग्देलले “मध्यचन्द्रिका” व्याकरणको रचना गरेका र सोही व्याकरण आजका सबै व्याकरणको स्रोत भएको हुँदा वैज्ञानिक आविस्कारका वस्तुहरूको नाम पनि व्याकरणको नियममा ढाल्ने उद्देश्यले नेपाली भाषाविज्ञहरूले तत्सम नै प्रयोग गर्ने गरेको हुँदा नेपाली भाषामा तत्सम शब्दको प्रयोग दिनप्रतिदिन बढ्दै गएको पाइन्छ ।

यसरी हेर्दा नेपाली भाषाको प्रारम्भिक रचनामा संस्कृतका शब्दको मात्र प्रयोग र भाषा सम्बृद्ध हुने क्रममा थुप्रै अन्य भाषाका शब्द आगन्तुक रूपमा प्रयोग भए पनि भानुभक्तदेखि मोहन कोइरालासम्म र भर्रोवादी आन्दोलनका पक्षपातिले समेत तत्सम शब्दकै बढी प्रयोग गरेकोदेखिन्छ ।

तुलसी भट्टराईले आफ्नो कृति “तत्सम” मा उल्लेख गरे अनुसार नेपाली भाषाको कविता, कथा, निबन्ध, उपन्यास, नाटक, समालोचना जस्ता सबै विधाका लेखनीय ५० देखि ५५ प्रतिशतसम्म तत्सम शब्दको प्रयोगलाई स्वीकार्नु पर्ने उल्लेख गरेका छन् । (ऐ पृष्ठ ८८) मा भानुभक्तको रामायणमा पचास प्रतिशत र देवकोटाको शाकुन्तलमा सत्तरी देखि पचहत्तर प्रतिशतका बीच तत्सम शब्द प्रयोग भएको किटानी पाइन्छ ।

नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तक कक्षा सातको “हाम्रो नेपाली” पुस्तकमा पनि आवृत्ति गणना नगरी अनावृत शब्द संख्या मात्र गणना गर्दा विधागत रूपमा प्रतिशत फरक रही ३० देखि ५५ प्रतिशतसम्म तत्सम शब्द प्रयोग भएको यो अनुसन्धानका क्रममा पाइएको छ ।

निष्कर्षमा भन्नुपर्दा आज संसारको कुनै पनि मुलुकमा संस्कृत भाषा मातृभाषाको रूपमा बोलीचालीमा प्रयोग नभए पनि आधुनिक भारतीय आर्यभाषा, त्यसमा पनि नेपाली भाषाका वक्ता र पाठकमा भने संस्कृतका तत्सम शब्दको जानकारी अनिवार्य रहेको र तत्सम शब्दकै अवस्था नेपाली भाषामा प्रमुख स्थानमा रहेको कुरा अध्ययन अनुसन्धानले देखाएको पुष्टि हुन्छ ।

अध्याय तीन
अनुसन्धान विधि
अनुसन्धानात्मक ढाँचा

अनुसन्धान औपचारिक र व्यवस्थित काम भएकाले यसमा त्यो विषयसँग सम्बन्धित विधि प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । यो अध्ययन विश्लेषण कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले तत्सम शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटिमा केन्द्रित रहेको छ । अध्ययन विद्यार्थीसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित भएकाले उनीहरूलाई नै केन्द्रविन्दु मानी क्षेत्रीय र पुस्तकालयीय दुवै विधि अपनाएर अगाडि बढाइएको छ । यस अध्ययनमा प्रयोग गरिएका विधि तथा प्रक्रियाको रूपरेखा तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

जनसंख्या तथा नमुना (अध्ययनको क्षेत्र)

प्रस्तुत गरिएको अध्ययनमा भापा जिल्ला विर्तामोड नगरपालिकाका विभिन्न वार्डमा अवस्थित माध्यमिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूलाई जनसंख्याका रूपमा छनोट गरिएको छ । प्राविधिक कठिनाइका कारणले भापा भरिका सम्पूर्ण विद्यालयलाई समेटि अध्ययन गर्न नसकिने हुँदा विर्तामोड नगरपालिकाका चार सामुदायिक र चार संस्थागत विद्यालयलाई छनोट गरीएको छ ।

नमुना छनोट विधि

यस अध्ययनलाई बढी भरपर्दो र विश्वसनीय बनाउनका लागि प्रतिनिधि नमुना छनोट विधिलाई उपयोगमा ल्याइएको छ । नमुना छनोटका क्रममा भापा जिल्ला विर्तामोड नगरपालिकाका चार सामुदायिकबाट २० जना छात्र र २० जना छात्रा गरी जम्मा ४० जना र यसै नगरपालिकाका चार संस्थागत विद्यालयबाट २० जना छात्र र २० जना छात्रा गरी जम्मा ४० जना लिइएको छ । नमुना छनोट गर्ने क्रममा हरेक विद्यालयबाट पाँच छात्र र पाँच छात्रा गरी १० जनालाई अनिवार्य सहभागी गराइएको छ भने ती विद्यार्थीहरू आधा नेपाली मातृभाषी र आधा नेपाली विमातृभाषी अर्थात् हरेक विद्यालयको पाँच नेपाली मातृभाषी र पाँच नेपाली विमातृभाषी गरी कुल विद्यार्थी संख्या ८० रहेका छन् । ती ८० विद्यार्थीमा ४० छात्र र ४० छात्रा छन् भने ४० नेपाली मातृभाषी र ४० नेपाली विमातृभाषी रहेको छन् ।

तथ्याङ्क सङ्कलन स्रोत

यस अनुसन्धानका लागि तथ्याङ्क संकलनको मूल स्रोतका रूपमा कक्षा सातको नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकमा समावेश विभिन्न विधाका पाठमा रहेका तत्सम शब्द नै रहेका छन् । पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त ४४२ अनावृत तत्सम शब्दबाट पूर्व परीक्षण गरी ४५ नाम शब्द र ४५ विशेषण शब्दलाई नै अनुसन्धानको सामग्रीको रूपमा प्रयोग गरिएको छ ।

तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन (उपकरण)

प्रस्तुत अध्ययनका लागि तथ्याङ्क संकलनको साधनका रूपमा शब्दोच्चारणलाई लिइएको छ । शुद्ध उच्चारण पहिचानका लागि ४५ वटा नाम शब्द र ४५ विशेषण शब्दका शब्द पत्ती निर्माण गरी नमुना छनोट गरिएका प्रत्येक विद्यालयमा गएर छनोट विद्यार्थीलाई शब्दपत्ती देखाएर उच्चारण गर्न लगाउने, शब्दोच्चारणलाई टिपोट गर्ने, थप परिक्षणका लागि टेपरेकर्डर भर्ने र पुस्तकालय विधि प्रयोग गरी स्थलगत टिपोटको ध्वनि र टेपरेकर्डरमा भरेको ध्वनि समेत मिलाई तथ्याङ्क सङ्कलनको मूल साधनको रूपमा शब्द उच्चारणलाई नै लिइएको छ ।

तथ्याङ्क सङ्कलन विधि

यस अनुसन्धानका लागि कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा रहेका विभिन्न विधाका पाठ शीर्षकबाट तत्सम शब्द सङ्कलन गरी अनावृत ४४२ तत्सम शब्द मध्ये नाम शब्द सूची अलग, विशेषण शब्द सूची अलग, अव्यय शब्द सूची अलग गरी, अव्यय शब्द नगन्य रहेकाले नाम शब्द मध्ये २० प्रतिशतले हुने ४५ शब्द र विशेषण शब्द पनि २० प्रतिशतले हुने ४५ शब्द गरी जम्मा ९० शब्द शोधका लागि तयार गरिएको छ । तयार गरेका ९० शब्द (सामाग्री) बढी विश्वसनीय, वैध र परिष्कृत बननु भन्ने उद्देश्यले माथि उल्लेख ४४२ मध्ये पूर्व परीक्षण गरेर समावेश गरिएका हुन् ।

(क) नमुना छनोट: अध्ययनकाक्रममा तथ्याङ्क संकलनका लागि भ्र्पा जिल्ला विर्तामोड नगरपालिकाका चार सामुदायिक र चार संस्थागत विद्यालयका १०/१० जना विद्यार्थीहरु गरी जम्मा ८० जना विद्यार्थीहरुलाई छनोट गरिएको छ । विद्यार्थी छनोट गर्दा पाँच छात्र र पाँच छात्रा छान्ने क्रममा नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषी समेत मिलाएर छान्ने काम गरिएको छ ।

(ख) पूर्वपरीक्षण: विषय विशेषज्ञहरु तथा शोध निर्देशकको सल्लाह लिई पूर्वपरीक्षणका लागि तयार पारेका तत्सम शब्दहरु हरेक विद्यालयका पाँच पाँच गरी जम्मा ४० जना विद्यार्थीहरुमा परीक्षण गरिएको छ । विद्यार्थीहरुले उच्चारण गर्दा त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने विद्यार्थी ९५ प्रतिशत भन्दा बढी देखिएकाले केही शब्दमा परिमार्जन तथा सुधार समेत गरिएको छ ।

(ग) अन्तिम परीक्षण: विद्यार्थीको उच्चारणलाई अन्तिम रूपमा दिन परीक्षण गर्दा शोध निर्देशकको सल्लाह अनुसार नाम शब्द उच्चारणमा देखिएका त्रुटि प्रतिशत सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको अलग, विशेषण शब्द समुदायिक विद्यालय तथा संस्थागत विद्यालयको अलग र नेपाली मातृभाषी तथा विमातृभाषीको अलगगै अन्तर सहित केलाएर अन्तिम रूप दिइएको छ ।

तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया:

यस अनुसन्धानमा प्राप्त भएका तथ्याङ्कको व्याख्या विश्लेषण गर्दा पाठ्यपुस्तकमा रहेका अनावृत ४४२ तत्सम शब्द मध्ये २० प्रतिशतले हुने ४५ नाम शब्द र ४५ विशेषण शब्द गरी जम्मा ९० शब्दलाई शब्द पत्ती बनाई सामुदायिक विद्यालय तर्फका ५/५ छात्र छात्रा गरी जम्मा ४० र संस्थागत विद्यालय तर्फका ५/५ छात्र छात्रा गरी जम्मा ४०को उच्चारणमा देखिएको त्रुटि, हुनुपर्ने उच्चारण, भएको उच्चारण र त्यसको प्रतिशत समेत तालिकीकरण गरेर छुट्टा छुट्टै रूपमा वर्गीकरण गरिएको छ । यसका साथै नेपाली मातृभाषी र विमातृभाषीको घोषत्व, प्राणत्व, स्वरागमन, रेफ, ऋ प्रयोग तथा संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका ५/५ शब्द प्रयोग गरी हुनुपर्ने उच्चारण, भएको उच्चारण, त्रुटि प्रतिशत अन्तर प्रतिशत निकाली व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय चार

उच्चारणगत त्रुटि पहिचान तथा व्याख्या विश्लेषण

शब्दलाई शुद्ध, स्पष्ट र प्रष्ट उच्चारण गरी मानक बनाउनु पर्ने हुन्छ। नेपाली भाषा भित्रका तत्सम शब्द उच्चारण गर्दा पनि ती शब्दको मानक शुद्ध उच्चारण रूप कुन हो, त्यसै आधारमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप गरी गराइ शुद्ध उच्चारण गर्न सिकाउनु पर्ने हुन्छ। स्पष्ट र शुद्ध उच्चारणबाट विचलन भै वर्ण र शब्दका तहमा गरिएको अशुद्ध र अस्पष्ट उच्चारणलाई त्रुटि ठानी सोही आधारमा यस अध्ययनमा व्याख्या विश्लेषण र सामान्तीकरण गरिएको छ। उच्चारण गर्दा मूल रूपमा उच्चारण अवयवबाट, बाह्य र प्रतक्ष श्रवणबाट नै छुट्याउनु पर्ने भएकाले त्यसै अनुसार ध्वनि उच्चारणका लागि पाठ्यपुस्तकबाट तत्सम शब्दको नाम, विशेषण र अव्यय प्रकारका शब्द मध्ये अनावृत शब्द मात्र छनोट गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ। अनावृत शब्द संख्या ४४२ लाई पाठ्यपुस्तकबाट संकलन गरी ती शब्दहरूलाई नाम, विशेषण र अव्ययको अलग अलग सूची तयार पारेर सूचीबद्ध शब्दहरूमा पनि दुई अक्षरी र बहु अक्षरीको शब्दहरूको अलग सूची बनाइ अव्यय शब्द संख्या ज्यादै कम भएकाले सम्पूर्ण ४४२ शब्द संख्याको २० प्रतिशतले हुने ९० शब्द मध्ये ४५ नाम शब्द र ४५ विशेषण शब्दलाई मात्र अध्ययनका क्रममा मुख्य शब्द मानी प्रयोग गरिएको छ। विद्यार्थीले त्रुटि गर्ने सम्भावित क्षेत्र पहिचान गर्न पूर्व परीक्षणका लागि भने सम्पूर्ण ४४२ शब्द नै समावेश गरी ४५ नाम शब्द र ४५ विशेषण शब्द प्रयोग गरिएको र उच्चारणगत त्रुटि पहिचानमा ९० शब्द बाहेक अन्य शब्दलाई सन्दर्भ सामाग्रीको रूपमा राखिएको छ। यस अध्ययनमा पर्ने ९० शब्दहरूको उच्चारणलाई मात्र आधार मानी नाम र विशेषण शब्द उच्चारणमा देखिएका त्रुटिलाई प्रस्तुत गरिएको छ।

नाम शब्दमा उच्चारण गर्दा देखिएका त्रुटिहरू

घोषत्वको आधारमा भएका त्रुटिहरू:

घोषत्वको आधारमा कक्षा सातका विद्यार्थीहरूले बढी प्रतिशतले सघोष उच्चारण गर्नुपर्नेमा अघोष उच्चारण गरेको पाइयो। त्यस्तै कति शब्दमा अघोषलाई सघोष गरेर उच्चारण गरेको देखियो। ग, ज, ड, द, ण, ब, ह जस्ता वर्णको उच्चारण क, च, ट, त, प, न, अ जस्ता वर्णमा लगी उच्चारण गर्ने र अच्चारण गर्दा अजन्तलाई पूर्णरूपले हलन्त गरेर उच्चारण गरेको समेत देखियो। यसमा संस्थागत विद्यालय र साम'दायिकविद्यालयको फरक छ।

माथिका वर्णमा भएको उच्चारणको त्रुटिलाई नमुना देखाइ तल सूचीकृत गरिएको छ।

संस्थागत विद्यालय तर्फ

हुनुपर्ने उच्चारण		भएको उच्चारण			
ज्वाला		जवाल्, ज्वाल्			
ज्योतिपुञ्ज		जोतिपुन्ज			
तृष्णा		तृस्ना			
ताम्रपत्र		तामरपतर			
देवर्षि		देवरसी			
दुर्गन्ध		दुरगनध्			
धर्मयुद्ध		धरमयुद्			
सौहार्द		सौआर्द, सौहारद्			
घृणा		घिर्ना			
उत्साह		उत्सा			
क्र.सं.	जम्मा वि.सं.	शब्द	+ विद्यार्थी संख्या	त्रुटिको प्रतिशत	कैफियत
१	८०	ज्वाला	७०	८७.५ %	
२	८०	ज्योतिपुञ्ज	७०	८७.५%	
३	८०	तृष्णा	६५	८१ %	
४	८०	ताम्रपत्र	५०	६२ %	
५	८०	देवर्षि	४०	५० %	
६	८०	दुर्गन्ध	६५	८१ %	
७	८०	धर्मयुद्ध	७५	९३.७%	
८	८०	सौहार्द	७५	९३.७%	
९	८०	घृणा	६०	७५ %	
१०	८०	उत्साह	७५	९३.७%	

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.१

यस अध्ययनमा प्रस्तुत शब्दहरु उच्चारणमा संस्थागत विद्यालयमा देखिएको त्रुटि प्रतिशतलाई तालिकीकरण गरी हेर्दा बढी प्रतिशत छात्रछात्राले “धर्मयुद्ध” र “सौहार्द” जस्ता शब्दमा त्रुटि गरेको

देखिन्छ । ८० जना प्रयोग गरिएका विद्यार्थी मध्ये ७५ जनाले त्रुटि गरेका यी शब्दमा घोषत्व, अजन्त र वर्ण लोप गरी त्रुटि प्रतिशत बढी भएको छ । यसका अतिरिक्त घरव्यवहारमा प्रयोग भइरहने शब्दमा त्रुटि प्रतिशत कम र व्यवहार नहुने शब्दमा त्रुटि बढी भएको पनि अनुभव हुन्छ । “देवर्षि” शब्दको त्रुटि प्रतिशत ४० प्रतिशत मात्र हुनुले यस कुरालाई पुष्टि गर्छ भने “उत्साह” शब्दको त्रुटि प्रतिशत बढी हुनुले समाजशास्त्रको प्रभाव झल्काएको छ ।

सामुदायिक विद्यालयतर्फ

क्र.सं.	सूचीकरण गरिएका शब्द	गरिनुपर्ने उच्चारण	गरेको उच्चारण
१	ज्वाला	ज्वाला	ज्वाल्
२	ज्योतिपुञ्ज	ज्योतिपुञ्ज	जोतिपुन्ज्
३	तृष्णा	तृष्णा	तृस्ना
४	ताम्रपत्र	ताम्रपत्र	तामर्पतर
५	देवर्षि	देवर्षि	देवरसी
६	दुर्गन्ध	दुर्गन्ध	दुरगनध्
७	धर्मयुद्ध	धर्मयुद्ध	धरम्युद्
८	सौहार्द	सौहार्द	सौहारद्, सौआरद्
९	घृणा	घृणा	घिर्ना
१०	उत्साह	उत्साह	उत्सा, उत्सह

क्र.सं.	जम्मा वि.सं.	शब्द	+ विद्यार्थी संख्या	त्रुटिको प्रतिशत	कैफियत
१	८०	ज्योतिपुञ्ज	६०	७५ %	
२	८०	तृष्णा	५०	६२ %	
३	८०	देवर्षि	५०	६२ %	
४	८०	धर्मयुद्ध	४०	५० %	
५	८०	सौहार्द	६०	७५ %	
६	८०	घृणा	५०	६२ %	
७	८०	ताम्रपत्र	४०	५० %	
८	८०	ज्वाला	३०	३७.५ %	

९	८०	दुर्गन्ध	५०	६२ %	
१०	८०	उत्साह	६०	७५ %	

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.२

उपर्युक्त शब्दको उच्चारण हेर्दा घोषत्व, अजन्त पूर्णलोपमा उच्चारणगत त्रुटि गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत संस्थागत विद्यालयको भन्दा कम देखिन्छ । संस्थागत विद्यालय तर्फ ९३.७ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइएकोमा साम'दायिकविद्यालय तर्फ बढीमा ७५ प्रतिशत र घटीमा ३७.५ प्रतिशत मात्र त्रुटि पाइयो ।

प्राणत्वको आधारमा देखिएको त्रुटि:

मुखबाट निस्कने सासको मात्रालाई प्राणत्व भनिन्छ । जुन वर्ण उच्चारण गर्दा बढी सास निस्कन्छ त्यस्ता वर्णलाई महाप्राण वर्ण र जुन वर्ण उच्चारण गर्दा मुखबाट सासको मात्रा कम निस्कन्छ त्यस्ता वर्णलाई अल्पप्राण वर्ण भनेर नेपाली वर्णलाई दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । कक्षा सातमा अध्ययन विद्यार्थीहरूले तत्सम शब्द उच्चारण गर्दा संस्थागत र साम'दायिकविद्यालयमा केही शब्दमा समान र केही शब्दमा फरक किसिमले त्रुटि गरेको पाइयो । घोषत्वको आधारमा गरिने त्रुटि प्रतिशत भन्दा प्राणत्वको आधारमा गरिने त्रुटि प्रतिशत भने कम भएको पाइएको छ ।

संस्थागत विद्यालय तर्फ

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण	कैफियत
१	तीर्थाटन	तिथाटन, तिरथतन	प्रथम भाषाको प्रभाव
२	दैत्य	दैते	
३	दुर्भाग्य	दुरभाग्ये	
४	दिनचर्या	दिनचरया, दिनचर्रे	रेफ उच्चारणमा कमी
५	धर्मान्धता	धर्मअन्धता, धरमअन्धता	प्रथम भाषाको प्रभाव
६	गर्त	गतर	
७	औचित्य	उचित्ते	
८	उद्देश्य	उध्येस्य, उध्येस्से	संयुक्त वर्ण उच्चारणमा समस्या
९	उत्प्रेरणा	उत्परेरना	

१०	आपूर्ति	आपुरति, आर्पुति	रेफ उच्चारणमा कमी
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरु	+ विद्यार्थीहरुको संख्या त्रुटि प्रतिशत
१	८०	तीर्थाटन	५२ ६५ %
२	८०	दैत्य	४० ५० %
३	८०	दुर्भाग्य	४५ ५६ %
४	८०	दिनचर्या	५० ६२ %
५	८०	धर्मान्धता	४० ५० %
६	८०	गर्त	४५ ५६ %
७	८०	औचित्य	३० ३७.५ %
८	८०	उद्देश्य	३५ ४४ %
९	८०	उत्प्रेरणा	२५ ३१.२ %
१०	८०	आपूर्ति	३० ३७.५ %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.३

सामुदायिकविद्यालयतर्फ

संस्थागत विद्यालयतर्फ प्रयोग गरिएका शब्दलाई नै सामुदायिकविद्यालय तर्फ प्रयोग गरेर

हेर्दा देखिएका शब्द उच्चारण र तालिका

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण	कैफियत
१	तीर्थाटन	तिथाटन, तिरथटन	प्रथम भाषाको प्रभाव
२	दैत्य	दैते	
३	दुर्भाग्य	दुरभागे	
४	दिनचर्या	दिनचर्रे, दिनचर्रए	रेफ उच्चारणमा कमी
५	धर्मान्धता	धरमान्ध, धरमान्दता	रेफ उच्चारणमा कमी
६	गर्त	गतर	
७	औचित्य	औचित्ते	
८	उद्देश्य	उधेस्से	

९	उत्प्रेरणा	उत्प्रेरणा		
१०	आपूर्ति	अरपुति		
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरु	+ विद्यार्थीहरुको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	तीर्थाटन	४०	५० %
२	८०	दैत्य	३८	४७.५ %
३	८०	दुर्भाग्य	३५	४४ %
४	८०	दिनचर्या	२०	२५ %
५	८०	धर्मान्धता	४०	५० %
६	८०	गर्त	४०	५० %
७	८०	औचित्य	२०	२५ %
८	८०	उद्देश्य	२०	२५ %
९	८०	उत्प्रेरणा	२५	३१.२ %
१०	८०	आपूर्ति	३०	३७.५ %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.४

+ चिन्हले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने विद्यार्थीहरुको संख्या जनाएको छ । परीक्षण गरिएको जम्मा विद्यार्थी संख्या ८० हो ।

परीक्षण गरिएका जम्मा ८० जना विद्यार्थीमा घोषत्व र अजन्तलाई हलन्त बनाएर उच्चारण गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत भन्दा प्राणत्वको आधारमा उच्चारण गर्ने त्रुटि प्रतिशत साम्प्रदायिकविद्यालयका विद्यार्थीहरुमा पनि कम देखिन्छ । तुलनात्मक रूपमा हेर्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरुको त्रुटि प्रतिशत भन्दा साम्प्रदायिकविद्यालयमा त्रुटि प्रतिशत कम भएको पाइएको छ । यस्ता त्रुटिहरु नेपाली मातृभाषी र विमातृभाषी दुवैले गरेको देखिन्छ । प्राणत्वमा बढी त्रुटि “रेफ” लागेका शब्द, संयुक्त वर्णवाला शब्द, खुट्टा काटेका शब्दहरुमा बढी देखिन्छ । त्यसमा पनि संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरुमा भन्दा साम्प्रदायिकविद्यालयका विद्यार्थीहरुमा कम पाइन्छ । खासगरी संस्थागत विद्यालयमा त्रुटि प्रतिशत बढी हुनाको कारण खोज गर्दा विद्यालयमा एक घण्टी मात्र नेपाली माध्यम पढाइ हुनु, विद्यालयको वातावरण अंग्रेजी हुनु, तालिमप्राप्त र नेपाली भाषामा दक्षता प्राप्त शिक्षक नहुनु आदि कारण मुख्य रहेको पाइन्छ ।

स्वरागमनका कारणले शब्द उच्चारणमा हुने त्रुटि:

नेपाल बहुजातीय र बहुभाषिक मुलुक भएको कारणले कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने छात्रछात्राहरु विभिन्न भाषिक समुदायबाट आएका हुन्छन् । शब्द उच्चारणमा ती छात्रछात्रालाई आफ्नो पहिलो भाषाको प्रभाव नपर्ने कुरै भएन । आफ्नो भाषाको शब्द उच्चारण गर्दा बानी परेको स्वर तत्सम शब्दको उच्चारणमा पनि पर्ने भएकाले स्वरागमनबाट पनि निकै त्रुटि गरेको यस अध्ययनमा पाइयो । जो निम्नलिखित शब्द उच्चारण सूची र तालिकाबाट देखाउने काम गरिएकोछ ।

संस्थागत विद्यालयतर्फ

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण		भएको उच्चारण	
१	त्रिनेत्र		तिरिनेतर	
२	द्वादशी		दवादसी, दुवादसी	
३	दिव्योपदेश		दिबपदेस्	
४	धर्मसङ्कट		धरमसङ्कट	
५	निर्णय		निरनय, निर्ने	
६	मूर्तरुप		मुरतरुप, मुतरुप	
७	स्वस्तिक		स्वसतिक	
८	स्पर्श		सपरस्, इस्परस	
९	कालान्तर		कलान्तर	
१०	आधिपत्य		अधिपात्ते	
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरु	+ विद्यार्थीहरुको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	त्रिनेत्र	४०	५० %
२	८०	द्वादशी	४६	५७ %
३	८०	दिव्योपदेश	५२	६५ %
४	८०	धर्मसङ्कट	६०	७५ %
५	८०	निर्णय	३०	३७.५ %
६	८०	मूर्तरुप	४८	६० %
७	८०	स्वस्तिक	३०	३७.५ %
८	८०	स्पर्श	२५	३१.२ %

९	८०	कालान्तर	२०	२५ %
१०	८०	आधिपत्य	३०	३७.५ %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.५

उपयुक्त तालिकाका आधारमा विश्लेषण गर्दा कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीले आ-आफ्ना मातृभाषाका प्रभावले उच्चारणमा त्रुटि गरेको देखिन्छ । “त्रिनेत्र” शब्द ‘ई’, “मूर्तरूप” शब्दमा ‘अ’, “आधिपत्य” शब्दमा ‘ए’, “स्पर्श” शब्दमा ‘इ’ ‘अ’ स्वरागमनका उदाहरण हुन । प्रयोगमा आएका सबै शब्दमा स्वर आगमन भएको पाइएको छ ।

सामुदायिक विद्यालयतर्फ

संस्थागत विद्यालयतर्फ प्रयोग गरिएका शब्दहरूलाई नै सामुदायिकविद्यालयतर्फ प्रयोग गरेर हेर्दा देखिएको शब्द उच्चारण र तालिका ।

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण		भएको उच्चारण	
१	त्रिनेत्र		त्रिनेत	
२	द्वादशी		दुवादसी, दवादसी	
३	दिव्योपदेश		दिव्यपदेश	
४	धर्मसङ्कट		धरमसङ्कट	
५	निर्णय		निरनय, निर्ने	
६	मूर्तरूप		मुरतरूप	
७	स्वस्तिक		स्वास्तिक	
८	स्पर्श		ईस्परस, ईस्पर्स	
९	कालान्तर		कलान्तर	
१०	आधिपत्य		आधिपत्ते	
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरू	+ विद्यार्थीहरूको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	त्रिनेत्र	३८	४७.५ %
२	८०	द्वादशी	३५	४४ %
३	८०	दिव्योपदेश	३०	३७ %

४	८०	धर्मसङ्कट	३०	३७ %
५	८०	निर्णय	२५	३१.२ %
६	८०	मूर्तरुप	२०	२५ %
७	८०	स्वस्तिक	२०	२५ %
८	८०	स्पर्श	३०	३७ %
९	८०	कालान्तर	२०	२५ %
१०	८०	आधिपत्य	२५	३१.२ %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.६

माथिको तालिकाको आधारमा विश्लेषण गर्दा स्वरागमनका कारणले संस्थागत विद्यालयको भन्दा साम'दायिकविद्यालयका विद्यार्थीहरूले त्रुटि प्रतिशत कम गरेको पाइएको छ । प्रयोग गरिएका १० शब्दमा बढीमा ४७.५ प्रतिशत र घटीमा २५ प्रतिशत त्रुटि हुनुले सो कुरालाई पुष्टि गरेको छ । यसो हुनुमा वातावरण र शिक्षक नै जिम्मेवार रहेको ठहर गर्न सकिन्छ ।

'रेफ' र 'ऋ' साथै खुट्टो काटेर ध्वनि आउने सम्बन्धी त्रुटि

कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीले तत्सम शब्द उच्चारण गर्दा 'रेफ' ऋ साथै खुट्टा काटेर बनाइने 'र' ध्वनि (प्र, हृ) मा प्रसस्त त्रुटि गरेको पाइयो । नेपाली मातृभाषीले उच्चारण गरेका तत्सम शब्द र विमातृभाषीले उच्चारण गरेका शब्दमा धेरैमा समानता र केही शब्दमा किसिमका त्रुटिहरू पनि पाइन्छ । भाषा शिक्षकले तत्सम शब्दको सूची तयार गरेर अलगगै कक्षा लिई प्रसस्त अभ्यास गराउनु पर्ने देखिन्छ ।

संस्थागत विद्यालयतर्फ

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
१	तीर्थाटन	तिथाटन, तिरथाटन
२	तृष्णा	त्रिस्ना
३	ताम्रपत्र	तामरपत्र, ताम्रपत्
४	दुर्भाग्य	दुरभागे, दुर्भागो
५	दुर्गन्ध	दुरगन्ध, दुरगन्ध
६	कुक्कृत्य	कुक्कित्ते, कुरकित्ते

७	धर्मयुद्ध	धरमयुद्ध		
८	मूर्तरुप	मुरतरुप, मुतरुप		
९	घृणा	घिर्ना		
१०	उत्प्रेरणा	उत्पेरणा		
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरु	+ विद्यार्थीहरुको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	तीर्थाटन	३५	४४ %
२	८०	तृष्णा	३०	३७ %
३	८०	ताम्रपत्र	२५	३१.२ %
४	८०	दुर्भाग्य	२५	३१.२ %
५	८०	दुर्गन्ध	२०	२५ %
६	८०	कुक्कृत्य	५०	६२ %
७	८०	धर्मयुद्ध	३४	४२ %
८	८०	मूर्तरुप	३४	४२ %
९	८०	घृणा	३५	४४ %
१०	८०	उत्प्रेरणा	३०	३७ %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.७

माथिको तालिकाको आधारमा विश्लेषण गर्दा संस्थागत विद्यालयतर्फ अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुले तत्सम शब्द उच्चारणमा रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर र ध्वनि निकाल्ने खाले शब्दमा प्रसस्त त्रुटि गर्ने कुरा पुष्टि हुन्छ। तृष्णा, घृणा, कुक्कृत्य जस्ता शब्द उच्चारण गर्दा निकै अल्मलिने र कठिनाइ समेत भएको अध्ययनको क्रममा अनुभव भयो।

सामुदायिक विद्यालयतर्फ

माथि तालिकामा प्रयोग गरेका शब्द नै सामुदायिकविद्यालयतर्फ पनि प्रयोग गरेर हेर्दा देखिएको शब्द उच्चारण र त्रुटि प्रतिशत तालिका

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
१	तीर्थाटन	तिथाटन, तिरथाटन
२	तृष्णा	त्रिस्ना

३	ताम्रपत्र	तामरपतर, ताम्रपत्		
४	दुर्भाग्य	दुरभागो, दुरभागो		
५	दुर्गन्ध	दुरगन्ध,दुरगन्ध		
६	कुकृत्य	कुर्कित्ते, कुकित्ते		
७	धर्मयुद्ध	धरमयुद्ध, धरमयुद्		
८	मूर्तरुप	मुरतरुप		
९	घृणा	घिर्ना		
१०	उत्प्रेरणा	उत्पेरणा, उत्पेर्ना		
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरु	+ विद्यार्थीहरुको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	तीर्थाटन	३४	४२ %
२	८०	तृष्णा	३०	३७ %
३	८०	ताम्रपत्र	३०	३७ %
४	८०	दुर्भाग्य	२०	२५ %
५	८०	दुर्गन्ध	२०	२५ %
६	८०	कुकृत्य	५०	६२ %
७	८०	धर्मयुद्ध	३०	३७ %
८	८०	मूर्तरुप	३४	४२ %
९	८०	घृणा	३०	३७ %
१०	८०	उत्प्रेरणा	२५	३१.२ %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.८

माथिको तलिकालाई हेरी विश्लेषण गर्दा सामुदायिक विद्यालय तर्फका विद्यार्थीबाट पनि रेफ, ऋ र खट्टा कटाइबाट र ध्वनि निस्कदा त्रुटि गरेको पुष्टि हुन्छ । 'कुकृत्य' शब्द उच्चारणमा सामुदायिकविद्यालयका छात्रछात्राले पनि धेरै त्रुटि गरेकाछन् ।

संयुक्त शब्द उच्चारणमा देखिएको त्रुटि:

संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्द उच्चारणमा पनि अध्ययनको क्रममा प्रसस्त त्रुटिहरु गरेको पाइयो । श, ष, स को उच्चारणमा स मात्र र क्ष को उच्चारणमा छे, जस्ता त्रुटिहरु प्रसस्त भेटिए, जो निम्नलिखित सूचीमा उल्लेख छ ।

संस्थागत विद्यालय तर्फ

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण	कैफियत	
१	उत्साह	उत्सा		
२	उद्देश्य	उध्येस्से		
३	अभ्युदय	अभुदये		
४	आधिपत्य	अधिपत्ते		
५	कौञ्चपक्षी	कौन्पक्षी, कौचपक्षी		
६	स्वस्तिक	सोस्तिक, स्वासतिक		
७	स्पर्श	इस्पर्स, इस्परस		
८	द्वादशी	दुवादसी		
९	त्रिनेत्र	तिरिनेत्र, त्रिनेतर		
१०	उद्धार	उधार, उदध्धार		
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरु	+ विद्यार्थीहरुको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	उत्साह	२६	३३ %
२	८०	उद्देश्य	३५	४४ %
३	८०	अभ्युदय	२५	३१.२ %
४	८०	आधिपत्य	२०	२५ %
५	८०	कौञ्चपक्षी	७५	९३.७ %
६	८०	स्वस्तिक	३०	३७ %
७	८०	स्पर्श	२५	३१.२ %
८	८०	द्वादशी	४६	५७ %
९	८०	त्रिनेत्र	४०	५० %
१०	८०	उद्धार	२४	३० %

तालिका संख्या ४.९

माथिको तालिकालाई आधार मानेर विश्लेषण गर्दा संस्थागत विद्यालयतर्फ अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले संयुक्त अक्षर भएका शब्द उच्चारणमा प्रसस्त त्रुटि गरेको पाइयो । कौञ्चपक्षी शब्द प्राय चलनचल्तीमा नरहने र उच्चारणमा समेत कठिनाई हुने हुँदा अधिकांश विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

सामुदायिक विद्यालयतर्फ

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण	कैफियत	
१	उत्साह	उत्सा		
२	उद्देश्य	उध्येस्से		
३	अभ्युदय	अभुदये		
४	आधिपत्य	अधिपत्ते		
५	कौञ्चपक्षी	कौन्पक्षी, कौचपक्षी		
६	स्वस्तिक	सोस्तिक, स्वासतिक		
७	स्पर्श	इस्पर्स, इस्परस		
८	द्वादशी	दुवादसी		
९	त्रिनेत्र	तिरिनेत्र, त्रिनेतर		
१०	उद्धार	उधार, उदध्धार		
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरू	+ विद्यार्थीहरूको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	उत्साह	२४	३० %
२	८०	उद्देश्य	२५	३१.२ %
३	८०	अभ्युदय	२०	२५ %
४	८०	आधिपत्य	२०	२५ %
५	८०	कौञ्चपक्षी	५०	६२ %
६	८०	स्वस्तिक	२५	३१.२ %
७	८०	स्पर्श	२०	२५ %
८	८०	द्वादशी	४६	५७ %

९	८०	त्रिनेत्र	४०	५० %
१०	८०	उद्धार	२०	२५ %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.१०

माथिको तालिकाका आधारमा विश्लेषण गर्दा संयुक्त अक्षर प्रयोग भएका तत्सम शब्दमा सामुदायिक विद्यालय तर्फ पनि प्रसस्त त्रुटि देखियो । यसमा पनि सबभन्दा बढी कौञ्चपक्षीको उच्चारणमा ६२ प्रतिशत त्रुटि पाइयो भने सबभन्दा कम उद्धार र अन्यमा २५ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइयो । यो हुनुमा पहिलो भाषा कै प्रभाव हो भन्ने कुरा नकार्न सकिदैन ।

विशेषण शब्द उच्चारणमा भएको त्रुटि प्रतिशत र विद्यार्थी संख्या

तत्सम नाम शब्दको उच्चारणमा भएका त्रुटिहरूका बुँदाकै आधारमा यस अध्ययनमा विशेषण शब्दको उच्चारणमा भएका त्रुटिहरू र विद्यार्थी प्रतिशत केलाउने काम भएको छ ।

घोषत्वको आधारमा तत्सम विशेषण शब्दमा भएका त्रुटिहरू:

तत्सम विशेषण शब्द उच्चारण गर्दा विद्यार्थीले सघोषलाई अघोस र अघोषलाई सघोस गरी उच्चारण गरेर त्रुटि गर्ने विद्यार्थी संख्या र प्रतिशत निम्नलिखित अनुसार रहेको पाइयो ।

संस्थागत विद्यालय तर्फ

हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
अशिष्ट	असिक्ट
दृष्य	दिरिस्से
दिव्यदृष्टि	दिवेदिस्ती
हतबुद्धि	हत्बुदी
अदृष्य	अदिस्से, अद्रिस्से
कदर्य	कदए, कदर्रे
अभिष्ट	अविस्ट
समृद्धशाली	समरिद्साली, सर्मिदसाली
निर्भय	निर्भे

कुण्ठित			कुठित, कुनठित्		
क्र.सं.	जम्मा वि.सं.	शब्द	+ विद्यार्थी संख्या	त्रुटिको प्रतिशत	कैफियत
१	८०	अशिष्ट	३०	३७ %	
२	८०	दृष्य	५४	६७ %	
३	८०	दिव्यदृष्टि	२४	३० %	
४	८०	हतबुद्धि	२०	२५ %	
५	८०	अदृष्य	४०	५० %	
६	८०	कदर्य	३५	४४ %	
७	८०	अभिष्ट	२५	३१.२ %	
८	८०	समृद्धशाली	३४	४२ %	
९	८०	निर्भय	३०	३७ %	
१०	८०	कुण्ठित	२०	२५ %	

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.११

माथिको तालिकालाई आधार मानेर विश्लेषण गर्दा संस्थागत विद्यालयतर्फका विद्यार्थीले सघोष उच्चारण गर्नुपर्ने वर्णलाई अघोष र केही शब्दमा अघोषलाई सघोष गरेर उच्चारण गरेको पाइयो ।

सामुदायिक विद्यालयतर्फ

हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
अशिष्ट	असिक्ट, असिस्टे
दृष्य	दिरिस्से, दृस्से
दिव्यदृष्टि	दिब्बेदिस्टी
हतबुद्धि	हत्बुदी
अदृष्य	ऋदिरिस्से, अद्रिस्से
कदर्य	कदर्रे
अभिष्ट	अविस्ट

समृद्धशाली			समरिद्साली		
निर्भय			निर्भे, निर्भए		
कुण्ठित			कुन्ठीत्, कुठित्		
क्र.सं.	जम्मा वि.सं.	शब्द	+ विद्यार्थी संख्या	त्रुटिको प्रतिशत	कैफियत
१	८०	अशिष्ट	३०	३७ %	
२	८०	दृष्य	३५	४४ %	
३	८०	दिव्यदृष्टि	२४	३० %	
४	८०	हतबुद्धि	२०	२५ %	
५	८०	अदृष्य	३५	४४ %	
६	८०	कदर्य	३३	४१.१२ %	
७	८०	अभिष्ट	२०	३७ %	
८	८०	समृद्धशाली	३४	४२ %	
९	८०	निर्भय	४०	५० %	
१०	८०	कुण्ठित	२५	३१.२ %	

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.१२

माथिको तालिकाको आधारमा विश्लेषण गरेर हेर्दा सामुदायिक विद्यालयका त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको प्रतिशत र संस्थागत विद्यालय तर्फका विद्यार्थीको तत्सम विशेषण शब्दको उच्चारणमा भएको त्रुटि प्रतिशत घोषत्वको आधारमा भण्डै समान जस्तो देखिन्छ । अघिल्ला नाम शब्दमा देखिएको त्रुटिभन्दा विशेषण शब्दमा भएको त्रुटि प्रतिशत कम देखिने कारण अध्ययनको क्रममा धेरै फरक गरिएको उच्चारण अभ्यासबाट आएको सुधार हो ।

प्राणत्वको आधारमा भएको उच्चारणगत त्रुटि:

संस्थागत विद्यालय तर्फ

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण	कैफियत
१	अन्तराष्ट्रिय	अन्तराष्टिय	

२	उत्कृष्ट	उत्किस्ट		
३	उच्छृङ्खल	उचिइखल		
४	चित्ताकर्षक	चित्करस, चित्ताकरस		
५	जाज्वल्यमान	जाजलेमान, जाजल्मान		
६	द्रवीभूत	दवीभूत		
७	धैर्यशील	धयरसील, धेरसील		
८	कनिष्ट	कनिस्, कनिस्ट		
९	भिक्षार्थी	भिक्षाथी, भिच्छथी		
१०	लुब्ध	लुब्ध		
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरु	+ विद्यार्थीहरुको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	अन्तराष्ट्रिय	४०	५० %
२	८०	उत्कृष्ट	६५	८१ %
३	८०	उच्छृङ्खल	७५	९३.७ %
४	८०	चित्ताकर्षक	४६	५८ %
५	८०	जाज्वल्यमान	७५	९३.७ %
६	८०	द्रवीभूत	४०	५० %
७	८०	धैर्यशील	३५	४४ %
८	८०	कनिष्ट	२५	३१.२ %
९	८०	भिक्षार्थी	३४	४२ %
१०	८०	लुब्ध	३०	३७ %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.१३

माथिको तालिकाको आधारमा विश्लेषण गर्दा प्राणत्वको आधारमा महाप्राणलाई अल्पप्राण र केही शब्दमा अल्पप्राणबाट महाप्राणमा लगी अच्चारण गर्ने छात्रछात्रा प्रसस्त पाइयो । 'उच्छृङ्खल' र 'जाज्वल्यमान' शब्दमा ८० जनामा ७५ जनाले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरे, 'उत्कृष्ट' शब्दको त्रुटि पनि निकै मान्नुपर्छ ।

सामुदायिक विद्यालयतर्फ

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण	कैफियत	
१	अन्तराष्ट्रिय	अन्तराष्ट्रिय		
२	उत्कृष्ट	उत्किस्ट		
३	उच्छृङ्खल	उच्चिङ्खल		
४	चित्ताकर्षक	चित्ताकरस, चित्ताकस्		
५	जाज्वल्यमान	जाजल्लेमान		
६	द्रवीभूत	दर्वीभूत		
७	धैर्यशील	धैरसील		
८	कनिष्ट	कनिस्, कनिस्ट		
९	भिक्षार्थी	भिक्षारथी		
१०	लुब्ध	लुब्द, लुब्ध्		
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरु	+ विद्यार्थीहरुको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	अन्तराष्ट्रिय	३५	४४ %
२	८०	उत्कृष्ट	५०	६२ %
३	८०	उच्छृङ्खल	३०	७५ %
४	८०	चित्ताकर्षक	४०	५० %
५	८०	जाज्वल्यमान	७०	८७.५ %
६	८०	द्रवीभूत	३०	७५ %
७	८०	धैर्यशील	४०	५० %
८	८०	कनिष्ट	२०	२५ %
९	८०	भिक्षार्थी	३४	४२ %
१०	८०	लुब्ध	२०	२५ %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.१४

माथिको तालिकालाई आधार मानेर विश्लेषण गर्दा सामुदायिकविद्यालयतर्फ पनि अधिकांश विद्यार्थीले 'जाज्वल्यमान' शब्दमा बढी त्रुटि गरेको पाइयो भने कनिष्ट र लुब्ध शब्दमा त्रुटि प्रतिशत कम देखिन्छ ।

स्वरागमनका कारणले तत्सम विशेषण शब्दमा हुने उच्चारणगत त्रुटि:

माथि उल्लेख गरिए भन्ने स्वरागमनका कारणले विशेषण शब्दमा पनि उच्चारणमा प्रसस्त त्रुटिहरु पाइएको छ ।

संस्थागत विद्यालयतर्फ

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण		भएको उच्चारण	
१	सार्वजनिक		सारजनिक	
२	तथ्याङ्क		तथेङ्क	
३	निर्भय		निर्भे	
४	निर्यात		निरात, निरएत	
५	चूर्णमिश्रित		चुनमिसित, चूर्णमिसिरित	
६	तिक्त		तिक्ते, तिक्त्य	
७	ध्येय		धए, धे	
८	कदर्य		कदर्य, कदर्ये	
९	तत्सम		तसम	
१०	दृष्य		दिस्से, दिसे	
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरु	+ विद्यार्थीहरुको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	सार्वजनिक	२६	३३ %
२	८०	तथ्याङ्क	५०	६२ %
३	८०	निर्भय	४०	५० %
४	८०	निर्यात	३०	३७ %
५	८०	चूर्णमिश्रित	४०	५० %
६	८०	तिक्त	३५	४४ %
७	८०	ध्येय	३०	३७ %
८	८०	कदर्य	३५	४४ %
९	८०	तत्सम	५६	७० %
१०	८०	दृष्य	५४	६७ %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.१५

सामुदायिक विद्यालयतर्फ

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण
१	सार्वजनिक	सारजनिक, सर्वजनिक

२	तथ्याङ्क	तथेङ्क, ताथ्याङ्क		
३	निर्भय	निर्भे, निरभय		
४	निर्यात	निर्ऐत, निरात		
५	चूर्णमिश्रित	चुनमिश्रित, चुरणमिश्रित		
६	तिक्त	तिक्ते		
७	ध्येय	धेय, धे		
८	कदर्य	कदर्य, कदरय		
९	तत्सम	तसम		
१०	दृष्य	दृस्से, दिरिसे		
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरु	+ विद्यार्थीहरुको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	सार्वजनिक	२५	३१.२ %
२	८०	तथ्याङ्क	५०	६२ %
३	८०	निर्भय	३५	४४ %
४	८०	निर्यात	२५	३१.२ %
५	८०	चूर्णमिश्रित	३४	४२ %
६	८०	तिक्त	३३	४१.१२ %
७	८०	ध्येय	३५	४४ %
८	८०	कदर्य	३६	४५ %
९	८०	तत्सम	५०	६२ %
१०	८०	दृष्य	४०	५० %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.१६

माथिको तालिकाका आधारमा साम'दायिकविद्यालयतर्फका विद्यार्थीको त्रुटि प्रतिशत र विद्यार्थी संख्या विश्लेषण गर्दा अरु शब्दको तुलनामा तथ्याङ्क र तत्सम शब्दमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत बढी भएको देखिन्छ ।

**रेफ', 'ऋ' र खुट्टो काटेर 'र' उच्चारण हुने ध्वनि सम्बन्धी त्रुटि- विशेषण शब्दहरुमा
संस्थागत विद्यालयतर्फ**

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण		भएको उच्चारण	
१	अन्तराष्ट्रिय		अन्तराष्ट्रीय	
२	कदर्य		कदरए, कर्दय	
३	चूर्णमिश्रित		चुनमिश्रित, चुनमिसरित	
४	दीर्घजीवी		दरघजीवी	
५	निर्णायक		निर्नाएक	
६	निर्भय		निर्भे, निरभेय	
७	उच्छृङ्खल		उछिरिङ्खल, उचिङ्खल	
८	निर्यात		निरात, निरयात, निरेत	
९	उर्वर		उवर, उरवर	
१०	उत्कृष्ट		उतकिरिस्ट, उत्किस्ट	
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरु	+ विद्यार्थीहरुको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	अन्तराष्ट्रिय	४०	५० %
२	८०	कदर्य	३५	४४ %
३	८०	चूर्णमिश्रित	४०	५० %
४	८०	दीर्घजीवी	३०	३७ %
५	८०	निर्णायक	३८	४७ %
६	८०	निर्भय	४०	५० %
७	८०	उच्छृङ्खल	७५	९३.७ %
८	८०	निर्यात	३०	३७ %
९	८०	उर्वर	२५	३१.२ %
१०	८०	उत्कृष्ट	६५	८१ %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.१७

माथिको तालिकाको तथ्याङ्कको आधारमा विश्लेषण गर्दा संस्थागत विद्यालयतर्फ अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले सबभन्दा बढी 'उच्छृङ्खल' शब्दमा ७५ जनाले त्रुटि गरेकाछन् भने सबभन्दा कम उर्वर शब्दमा २५ जनाले । यसलाई आधारमा रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर र ध्वनि निकाल्ने खाले शब्दमा पनि प्रसस्त त्रुटि गर्ने कुरा पुष्टि हुन्छ ।

सामुदायिक विद्यालयतर्फ

माथि तालिका नं. ४.१.छ मा प्रयोग गरेका शब्द नै सामुदायिकविद्यालयतर्फ पनि प्रयोग गरेर हेर्दा देखिएको शब्द उच्चारण र त्रुटि प्रतिशत तालिका

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण		भएको उच्चारण	
१	अन्तराष्ट्रिय		अन्तराष्टिय	
२	कदर्य		कदए	
३	चूर्णमिश्रित		चुर्नमिश्रित, चुनमिश्रित	
४	दीर्घजीवी		दिरघजीवी	
५	निर्णायक		निर्णायक	
६	निर्भय		निर्भे, निरभेय	
७	उच्छृङ्खल		उछिरिङ्खल, उचिङ्खल	
८	निर्यात		निरात	
९	उर्वर		उरवर, उर्वे	
१०	उत्कृष्ट		उत्किस्ट	
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरू	+ विद्यार्थीहरूको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	अन्तराष्ट्रिय	५०	६२ %
२	८०	कदर्य	४०	५० %
३	८०	चूर्णमिश्रित	४०	५० %
४	८०	दीर्घजीवी	३५	४४ %
५	८०	निर्णायक	२५	३१ %
६	८०	निर्भय	२५	३१ %
७	८०	उच्छृङ्खल	४०	५० %
८	८०	निर्यात	२५	३१ %

९	८०	उर्वर	२५	३१ %
१०	८०	उत्कृष्ट	३६	४५ %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.१८

माथिको तालिकाको आधारमा विश्लेषण गर्दा सामूलायिक विद्यालय तर्फ अन्तराष्ट्रिय र उच्छृङ्खल शब्दमा बढीमा ५० जनाले त्रुटि गरेका छन् भने कममा निर्णायक, निर्भय आदि शब्दमा २५ जनाले त्रुटि गरेको देखिन्छ। यो प्रतिशत संस्थागत तर्फको भन्दा कम देखिन्छ।

संयुक्त वर्ण भएका शब्द उच्चारणमा देखिने त्रुटि:

संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्द उच्चारणमा पनि यस अध्ययनमा प्रसस्त त्रुटिहरु गरेको पाइयो। श, ष, स को उच्चारणमा स मात्र र क्ष को उच्चारणमा छे जस्ता त्रुटिहरु प्रसस्त भेटिए, जो निम्नलिखित सूचीमा उल्लेख छ।

संस्थागत विद्यालयतर्फ

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण	कैफियत	
१	उत्साह	उत्सा		
२	उद्देश्य	उध्येस्से		
३	अभ्युदय	अभुदय		
४	आधिपत्य	अधिपत्ते		
५	कौञ्चपक्षी	कौचपक्षी, कौनचपक्षी		
६	स्वस्तिक	सोस्तिक		
७	स्पर्श	इस्परस		
८	द्वादशी	दुवादसी		
९	त्रिनेत्र	त्रिनेतर		
१०	उद्धार	उधार, उदध्धार		
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरु	+ विद्यार्थीहरुको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	उत्साह	२६	३३ %
२	८०	उद्देश्य	३५	४४ %
३	८०	अभ्युदय	२५	३१.२ %

४	८०	आधिपत्य	२०	२५ %
५	८०	कौञ्चपक्षी	७५	९३.७ %
६	८०	स्वस्तिक	३०	३७ %
७	८०	स्पर्श	२५	३१.२ %
८	८०	द्वादशी	४६	५७ %
९	८०	त्रिनेत्र	४०	५० %
१०	८०	उद्धार	२४	३० %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.१९

माथिको तालिकाका आधारमा विश्लेषण गर्दा संस्थागत विद्यालयतर्फ अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले संयुक्त वर्ण भएका शब्द उच्चारण गर्दा कौञ्चपक्षीमा ७५ जनाले त्रुटि गरेको पाइयो सबभन्दा बढी र उद्धार शब्दमा २४ जनाले त्रुटि गरेको पाइयो ।

सामुदायिकविद्यालयतर्फ

क्र.सं.	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण	कैफियत	
१	उत्साह	उत्सा		
२	उद्देश्य	उधेस्य		
३	अभ्युदय	अभुदय		
४	आधिपत्य	अधिपत्ते		
५	कौञ्चपक्षी	कौचपक्षी, कौनचपक्षी		
६	स्वस्तिक	सोस्तिक		
७	स्पर्श	इस्परर्स		
८	द्वादशी	दादसी, दुवादसी		
९	त्रिनेत्र	त्रिनेत्, तिरिनेत		
१०	उद्धार	उदधार		
क्र.सं.	सहभागि संख्या	शब्दहरू	+ विद्यार्थीहरूको संख्या	त्रुटि प्रतिशत
१	८०	उत्साह	२०	२५ %
२	८०	उद्देश्य	२५	३१.२ %

३	८०	अभ्युदय	२०	२५ %
४	८०	आधिपत्य	२५	३१.२ %
५	८०	कौञ्चपक्षी	५०	६२ %
६	८०	स्वस्तिक	३०	३७ %
७	८०	स्पर्श	२६	३३ %
८	८०	द्वादशी	४०	५० %
९	८०	त्रिनेत्र	३०	३७ %
१०	८०	उद्धार	२५	३१.२ %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.२०

माथिको तालिकाका आधारमा विश्लेषण गर्दा साम'दायिकविद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरूले पनि प्रसस्त त्रुटि गरेको पाइयो । कौञ्चपक्षीमा ५० जनाले त्रुटि गरे भने उत्साह र अभ्युदय शब्दमा २० जनाले मात्र गरेको देखिन्छ । यसको सूक्ष्म विश्लेषण गर्दा संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्द उच्चारणमा बढी चलनचल्ती भएक शब्दको त्रुटि प्रतिशत कम र चलनचल्ती कम भएका शब्दको त्रुटि प्रतिशत बढी रहेको पुष्टि हुन्छ ।

नेपाली मातृभाषीले र नेपाली विमातृभाषीले तत्सम शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटि प्रतिशतको तुलनात्मक अध्ययन

तत्सम शब्द उच्चारण गर्ने क्रममा कक्षा सातमा अध्ययनरत नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषी छात्रछात्राले गर्ने त्रुटि प्रतिशत र संख्या फरक फरक देखिएकाले नाम शब्द र विशेषण शब्दमा पाइएको अन्तरलाई समेत तल नाम शब्दको एकमुयट र विशेषण शब्दको एकमुष्ट उच्चारण गर्ने विद्यार्थीको संख्या र त्रुटि प्रतिशत देखउने काम गरिएकोछ । जसमा घोषत्वका, प्राणत्वका, स्वरागमनका, रेफ ऋ र खुट्टा काटेर र ध्वनि उच्चरण हुने शब्दका साथै संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका पाँच पाँच शब्द प्रयोग गरी एकैपटक अन्तर विश्लेषण गरिएको छ । यसो गर्नाको मुख्य कारण माथि विभिन्न तहमा विद्यार्थी प्रयोग गर्दा समावेशी जात र थरका विद्यार्थी प्रयोग गरेर अध्ययन विश्लेषण गर्नु नै हो ।

नेपाली विमातृभाषीबाट भएको उच्चारण

विद्यार्थी संख्या	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण	कैफियत
८०	ज्वाला	जवाल, ज्वाल्	घोषत्वको आधारमा
८०	ज्योतिपुञ्ज	जोतिपुञ्ज	
८०	तृष्णा	तृरिस्ना, तृस्ना	
८०	ताम्रपत्र	तामरपतर	
८०	दुर्गन्ध	दुरगन्ध्	
८०	तीर्थाटन	तिथाटन	प्राणत्वको आधारमा
८०	दैत्य	दैते	
८०	दुर्भाग्य	दुरभागो	
८०	गर्त	गतर	
८०	उत्प्रेरणा	उतपेर्ना	
८०	त्रिनेत्र	तिरिनेतर	स्वरागमनका कारणले
८०	धर्मसङ्कट	धरमसङ्कट	
८०	कालान्तर	कलान्तार	
८०	मूर्तरूप	मुरतरूप, मुतरूप	
८०	निर्णय	निर्ने	
८०	तीर्थाटन	तिथाटन, तिरथाटन	रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर हुने र ध्वनिमा
८०	तृष्णा	त्रिस्ना	
८०	ताम्रपत्र	तामरपतर, ताम्रपत्	
८०	कुकृत्य	कुकित्ते, कुरकित्ते	
८०	घृणा	घिर्ना	
८०	उत्साह	उत्सा	संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्द
८०	उद्देश्य	उध्येस्से	
८०	आधिपत्य	आधिपत्ते	
८०	कौव्यपक्षी	कौनचपक्षी	
८०	स्पर्श	इस्परस	

वि.संख्या	प्रयोग गरिएका शब्द	त्रुटि गर्ने वि. सं.	त्रुटि प्रतिशत	शब्दको प्रकृति
८०	ज्वाला	५०	६२ %	घोषत्वको आधारमा
८०	ज्योतिपुञ्ज	६०	७५ %	
८०	तृष्णा	७०	८७.५ %	
८०	ताम्रपत्र	६५	८१ %	
८०	दुर्गन्ध	३८	४७.५ %	
८०	तीर्थाटन	४०	५० %	प्राणत्वको आधारमा
८०	दैत्य	५०	६२ %	
८०	दुर्भाग्य	३५	४४ %	
८०	गर्त	२५	३१.२ %	
८०	उत्प्रेरणा	५०	६२ %	
८०	त्रिनेत्र	५०	६२ %	स्वरागमनका कारणले
८०	धर्मसङ्कट	७०	८७.५ %	
८०	कालान्तर	६०	७५ %	
८०	मूर्तरूप	५०	६२ %	
८०	निर्णय	४०	५० %	
८०	तीर्थाटन	३५	४४ %	रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर हुने र ध्वनिमा
८०	तृष्णा	५०	६२ %	
८०	ताम्रपत्र	३५	४४ %	
८०	कुकृत्य	३०	३७ %	
८०	घृणा	५०	६२ %	
८०	उत्साह	४०	५० %	संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्द
८०	उद्देश्य	५०	६२ %	
८०	आधिपत्य	३५	४४ %	
८०	कौञ्चपक्षी	७५	९३.७ %	
८०	स्पर्श	६०	७५ %	

तालिका संख्या ४.२१

माथिको तालिकाका आधारमा विश्लेषण गरेर हेर्दा घोषत्वको आधारमा प्रयोग गरिएका पाँच शब्दमध्ये नेपाली विमत्तभाषी छात्रछात्राले तृष्ण शब्दमा ७० जना ले त्रुटि गरे भने प्राणत्वको आधारमा ५० जनाले, स्वरागमनका कारणले ७० जना र ध्वनिमा ५० जना संयुक्तवर्ण भएका शब्दमा ७५ जनाले उचरणगत त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीले तत्सम नाम शब्द उच्चारण गर्दा देखिएको अवस्था

विद्यार्थी संख्या	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण	त्रुटि गरेको क्षेत्र
८०	ज्वाला	जवाल, ज्वाल्	घोषत्वको आधारमा
८०	ज्योतिपुञ्ज	जोतिपुन्ज्	
८०	तृष्णा	तिस्ना, तिरिस्ना	
८०	ताम्रपत्र	तमपत, ताम्रपत्	
८०	दुर्गन्ध	दुरगन्द	
८०	तीर्थाटन	तिथाटन	प्राणत्वको आधारमा
८०	दैत्य	दैते	
८०	दुर्भाग्य	दुर्भागो	
८०	गर्त	गतर	
८०	उत्प्रेरणा	उतपेर्ना	
८०	त्रिनेत्र	तिरिनेत्	स्वरागमनका कारणले
८०	धर्मसङ्कट	धरमसंकट	
८०	कालान्तर	कलान्तार	
८०	मूर्तरूप	मुरतरुप	
८०	निर्णय	निर्ने, निरनय	
८०	तीर्थाटन	तिथाटन	रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर हुने र ध्वनिमा
८०	तृष्णा	तिस्ना, त्रिस्ना	
८०	ताम्रपत्र	तमपत्	
८०	कुक्कृत्य	कुरकित्ते	

८०	घृणा	घिर्ना		
८०	उत्साह	उत्सा	संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्द	
८०	उद्देश्य	उदेस्से		
८०	आधिपत्य	आधिपत्ते		
८०	कौञ्चपक्षी	कौनचपछी		
८०	स्पर्श	इस्परस		
वि.संख्या	प्रयोग गरिएका शब्द	त्रुटि गर्ने वि. सं.		त्रुटि प्रतिशत
८०	ज्वाला	२०	२५ %	घोषत्वको आधारमा
८०	ज्योतिपुञ्ज	३८	४७.५ %	
८०	तृष्णा	३५	४४ %	
८०	ताम्रपत्र	३०	३७ %	
८०	दुर्गन्ध	२५	३१.२ %	
८०	तीर्थाटन	३०	५० %	
८०	दैत्य	२५	३१.२ %	
८०	दुर्भाग्य	२०	२५ %	
८०	गर्त	२०	२५ %	
८०	उत्प्रेरणा	३०	३७ %	
८०	त्रिनेत्र	२५	३१.२ %	स्वरागमनका कारणले
८०	धर्मसङ्कट	२५	३१.२ %	
८०	कालान्तर	२०	२५ %	
८०	मूर्तरूप	२०	२५ %	
८०	निर्णय	-		
८०	तीर्थाटन	२५	२१.२ %	
८०	तृष्णा	२०	२५ %	
८०	ताम्रपत्र	-		
८०	कुक्कृत्य	२०	२५ %	
८०	घृणा	-		

८०	उत्साह	-		संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्द
८०	उद्देश्य	२०	२५ %	
८०	आधिपत्य	-		
८०	कौञ्चपक्षी	२५	३१.२ %	
८०	स्पर्श	२०	२५ %	

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.२२

माथिको तालिकाको आधारमा विश्लेषण गरेर हेर्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीले घोषत्वको आधारमा शबभन्दा बढी ३८ जनाले, प्राणत्वका आधारमा ३० जनाले, स्वरागमन(समाजशास्त्रको प्रभाव) का कारणले ३५ जना, खुट्टा काटेर र ध्वनिमा हुने तथा रेफ र ऋ लागेका शब्दमा २५ जनाले संयुक्तवर्ण प्रयोग भएका शब्दमा २५ जनाले उचरणगत त्रुटि गरेको देखिन्छ भने त्रुटि नै नगरी उच्चारण गरेका शब्दमा निर्णय, तम्रपत्र, घृणा,उत्साह र आधिपत्य जस्ता शब्द रहेका छन् ।

नेपाली मातृभाषी र विमातृ भाषी विद्यार्थीको त्रुटि अनतर केलाउँदा मातृभाषीको बढीमा ३८ जना ४७.५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ भने विमातृभाषीको ७५ जना ९३.७ प्रतिशत रहेको छ । यसबाट के पुष्टि हुन्छ भने नेपाली मातृभाषी छात्रछात्रा, त्यसमा पनि साम'दायिकविद्यालयका विद्यार्थीहरूले स्कूलमा पाउने वातावरण नेपाली रहेको, शिक्षक तालिम प्राप्त र विषयमा पारङ्गत हुने, घरमा बोलिने भाषा नेपाली नै हुने हुँद कम प्रतिशत त्रुटि भएको ठहर हुन्छ भने संस्थागत विद्यालयको वातावरण अंग्रेजी हुने, तालिम अप्राप्त शिक्षक साथै विषयमा पारङ्गत पनि नहुने, नेपाली विषय सबैले पढाउन सक्छ भन्ने मान्यता, आफ्नो मातृभाषाको प्रभाव, समाजशास्त्रको प्रभाव, स्वरागमन आदि कारणले नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको त्रुटि प्रतिशत बढी भएको पाइन्छ ।

नेपाली मातृभाषी तथा विमातृभाषी विद्यार्थीहरूले विशेषण शब्दमा गरेको त्रुटि

नेपाली मातृभाषी तथा विमातृभाषी विद्यार्थीहरूले विशेषण शब्दमा गरेको त्रुटि प्रतिशत र विद्यार्थी संख्या पनि नाम शब्दमा जस्तै पाँच पाँच शब्द प्रयोग गरी एकमुष्ट घोषत्व, प्राणत्व, स्वरागमन, रेफ ऋ र खुट्टा र ध्वनि उच्चारण हुने साथै संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्दको त्रुटि प्रतिशत र विद्यार्थी संख्या यस खण्डमा देखाउने काम गरिएको छ ।

नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको

विद्यार्थी संख्या	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण	त्रुटि गरेको क्षेत्र
८०	अशिष्ट	असिक्ट	घोषत्वको आधारमा
८०	कदर्य	कदरें	
८०	हत्तबुद्धि	हत्बुदी	
८०	अदृष्य	अदिस्से	
८०	निर्भय	निभ	
८०	अन्तराष्ट्रिय	अन्त्राष्टिए	प्राणत्वको आधारमा
८०	उत्कृष्ट	उत्किस्ट	
८०	द्रवीभूत	दवीभूत्	
८०	लुब्ध	लुबद्ध	
८०	कनिष्ट	कनिस्ट	
८०	सार्वजनिक	सारजनीक	स्वरागमनका कारणले
८०	तथ्याङ्क	तथेङ्क	
८०	निर्भय	निभ	
८०	ध्येय	धे, धए	
८०	दृष्य	दिसें	
८०	सार्वजनिक	सारजनिक	रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर हुने र ध्वनिमा
८०	उर्वर	उरवर	
८०	चूर्णमिश्रित	चुरणमिसित्	
८०	दृष्य	दिसें	
८०	निर्यात	निरात, निरएत	

८०	दुर्गम	दुरगम	संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्द	
८०	निर्यात	निरात		
८०	सुरम्य	सुरम		
८०	तिक्त	तिकत, तिकत्		
८०	तत्सम	तसम		
वि.संख्या	प्रयोग गरिएका शब्द	त्रुटि गर्ने वि. सं.	त्रुटि प्रतिशत	शब्दको प्रकृति
८०	अशिष्ट	३०	३७ %	घोषत्वको आधारमा
८०	कदर्य	३५	४४ %	
८०	हत्तबुद्धि	५४	६७ %	
८०	अदृष्य	४०	५० %	
८०	निर्भय	४०	५० %	
८०	अन्तराष्ट्रिय	५०	६२ %	प्राणत्वको आधारमा
८०	उत्कृष्ट	६५	८१ %	
८०	द्रवीभूत	४०	५० %	
८०	लुब्ध	३५	४४ %	
८०	कनिष्ठ	३४	४२ %	
८०	सार्वजनिक	३०	३७ %	स्वरागमनका कारणले
८०	तथ्याङ्क	५०	६२ %	
८०	निर्भय	४०	५० %	
८०	ध्येय	३५	४४ %	
८०	दृष्य	५४	६७ %	
८०	सार्वजनिक	३०	३७ %	रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर हुने र ध्वनिमा
८०	उर्वर	३०	३७ %	
८०	चूर्णमिश्रित	६५	८१ %	
८०	दृष्य	५४	६७ %	
८०	निर्यात	४०	५० %	

८०	दुर्गम	३५	४४ %	संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्द
८०	निर्यात	५०	६२ %	
८०	सुरम्य	५४	६७ %	
८०	तित्त	६०	७५ %	
८०	तत्सम	४०	५० %	

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.२३

माथिको तलिकालाई आधार मानेर विश्लेषण गर्दा कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीले तत्सम विशेषण शब्द उच्चारणमा घोषत्व, प्राणत्व, स्वरागमन, रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर र ध्वनि उच्चारणमा साथै संयुक्त वर्ण प्रयोग भएर निर्माण शब्द उच्चारणमा प्रसस्त त्रुटि गरेको पाइयो । नेपाली विमत्तभाषी विद्यार्थीले घोषत्वका आधारमा सबभन्दा बढी ५४ जनाले, प्राणत्वका आधारमा ६५ जनाले, स्वरागमनका कारणले ५४ जना, खुट्टा काटेर र ध्वनिमा हुने तथा रेफ र ऋ लागेका शब्दमा ६५ जना र संयुक्तवर्ण प्रयोग भएका शब्दमा ६०जनाले उचरणगत त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

हत्तबुद्धि, उत्कृष्ट, दृष्य, चूर्णमिश्रित, त्रिनेत्र शब्दमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी संख्या बढी रहनुमा पहिलो भाषाको प्रभाव र उच्चारणगत अभ्यासको कमी रहेको पाइएको छ ।

नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूले तत्सम विशेषण शब्द उच्चारण गर्दा देखिएको अवस्था

विद्यार्थी संख्या	हुनुपर्ने उच्चारण	भएको उच्चारण	त्रुटि गरेको क्षेत्र
८०	अशिष्ट	असिक्ट	घोषत्वको आधारमा
८०	कदर्य	कदर्य कदर्ए	
८०	हत्तबुद्धि	हत्तबुदी	
८०	अदृष्य	अदिसेँ, अदिस्से	
८०	निर्भय	निर्भे	
८०	अन्तराष्ट्रिय	अन्तराष्टिए	प्राणत्वको आधारमा
८०	उत्कृष्ट	उत्किस्ट	
८०	द्रवीभूत	दर्वीभूत्	
८०	लुब्ध	लुब्द	
८०	कनिष्ट	कनिस्ट	
८०	सार्वजनिक	सारवजनिक	स्वरागमनका कारणले

८०	तथ्याङ्क	तथेङ्क		
८०	निर्भय	निरभय, निर्भे		
८०	ध्येय	धेय		
८०	दृष्य	दिसेँ, दृसय		
८०	सार्वजनिक	सारवजनिक	रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर हुने र	
८०	उर्वर	उरवर, उर्वर	ध्वनिमा	
८०	चूर्णमिश्रित	चुरणमिश्रित		
८०	दृष्य	दिसेँ, दिस्व		
८०	निर्यात	निरयात		
८०	दुर्गम	दुरगम	संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्द	
८०	निर्यात	निरात		
८०	सुरम्य	सुरम		
८०	तिक्त	ीतकत		
८०	तत्सम	तसम		
वि.संख्या	प्रयोग गरिएका शब्द	त्रुटि गर्ने वि. सं.	त्रुटि प्रतिशत	शब्दको प्रकृति
८०	अशिष्ट	२०	२५ %	घोषत्वको आधारमा
८०	कदर्य	२५	३१.२ %	
८०	हत्तबुद्धि	४०	५० %	
८०	अदृष्य	३५	४४ %	
८०	निर्भय	२५	३१.२ %	
८०	अन्तराष्ट्रिय	४०	५० %	प्राणत्वको आधारमा
८०	उत्कृष्ट	४०	५० %	
८०	द्रवीभूत	३०	३७ %	
८०	लुब्ध	२५	३१.२ %	
८०	कनिष्ट	२०	२५ %	
८०	सार्वजनिक	२०	२५ %	स्वरागमनका कारणले
८०	तथ्याङ्क	३०	३७ %	
८०	निर्भय	२५	३१.२ %	
८०	ध्येय	२५	३१.२ %	
८०	दृष्य	४०	५० %	
८०	सार्वजनिक	२५	३१.२ %	रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर हुने र ध्वनिमा
८०	उर्वर	२५	३१.२ %	
८०	चूर्णमिश्रित	५०	६२ %	
८०	दृष्य	३५	४४ %	

८०	निर्यात	२०	२५ %	संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्द
८०	दुर्गम	२०	२५ %	
८०	निर्यात	३५	४४ %	
८०	सुरम्य	४०	५० %	
८०	तित्त	२५	३१.२ %	
८०	तत्सम	२५	३१.२ %	

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.२४

मथिको तलिकालाई आधार मानेर विश्लेषण गर्दा नेपाली मातृभाषी कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीले तत्सम विशेषण शब्द उच्चारणमा घोषत्व, प्राणत्व, स्वरागमन (समाजशास्त्रको प्रभाव), रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर र ध्वनि उच्चारणमा साथै संयुक्त वर्ण प्रयोग भएर निर्माण भएका शब्द उच्चारणमा प्रसस्त त्रुटि गरेको पाइयो । नेपाली विमतृभाषी विद्यार्थीले घोषत्वका आधारमा ४० जनाले, प्राणत्वका आधारमा ४० जनाले, स्वरागमनका कारणले ४० जना, खुट्टा काटेर र ध्वनिमा हुने तथा रेफ र ऋ लागेका शब्दमा ५० जना र संयुक्तवर्ण प्रयोग भएका शब्दमा ४० जनाले उचरणगत त्रुटि गरेको देखिन्छ । विमतृभाषी विद्यार्थीको तुलनामा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीको त्रुटि प्रतिशत र संख्या भने तुलनात्मक रूपमा कम रहेको छ । जसलाई निम्न लिखित तालिकामा देखाइएको छ ।

शब्द	मातृभाषीको त्रुटि संख्या	प्रतिशत	विमातृभाषीको त्रुटि संख्या	प्रतिशत	अन्तर प्रतिशत
अशिष्ट	२०	२५ %	३०	३७ %	१२ %
कदर्य	२५	३१.२ %	३५	४४ %	१३.८ %
हत्तबुद्धि	४०	५० %	५४	६७ %	१७ %
अदृष्य	३५	४४ %	४०	५० %	६ %
निर्भय	२५	३१.२ %	४०	५० %	१८.८ %
अन्तराष्ट्रिय	४०	५० %	५०	६२ %	१२ %
उत्कृष्ट	४०	५० %	६५	८१ %	३१ %
द्रवीभूत	३०	३७ %	४०	५० %	१३ %

लुब्ध	२५	३१.२ %	३५	४४ %	१३.८ %
कनिष्ठ	२०	२५ %	३४	४२ %	१७ %
सार्वजनिक	२०	२५ %	३०	३७ %	१२ %
तथ्याङ्क	३०	३७ %	५०	६२ %	२५ %
निर्भय	२५	३१.२ %	४०	५० %	१८.८ %
ध्येय	२५	३१.२ %	३५	४४ %	१३.८ %
दृष्य	४०	५० %	५४	६७ %	१७ %
सार्वजनिक	२५	३१.२ %	३०	३७ %	५.८ %
उर्वर	२५	३१.२ %	३०	३७ %	५.८ %
चूर्णमिश्रित	५०	६२ %	६५	८१ %	१९ %
दृष्य	३५	४४ %	५४	६७ %	२३ %
निर्यात	२०	२५ %	४०	५० %	२५ %
दुर्गम	२०	२५ %	३५	४४ %	१९ %
निर्यात	३५	४४ %	५०	६२ %	१८ %
सुरम्य	४०	५० %	५४	६७ %	१७ %
तिक्त	२५	३१.२ %	६०	७५ %	४३.८ %
तत्सम	२५	३१.२ %	४०	५० %	१८.८ %

स्रोत- स्थलगत अध्ययन २०७१

तालिका संख्या ४.२५

माथिको तालिकालाई आधार मानेर विश्लेषण गर्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको तुलनामा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीको तत्सम शब्दमा रहेको उच्चारणगत त्रुटि अन्तर ज्यादै देखिन्छ, प्रयोग गरिएका सबै शब्दमा केही न केही प्रतिशत अन्तर पाइएको छ। सार्वजनिक र उर्वर शब्दमा अन्तर प्रतिशत ५.८ कम र तथ्याङ्क, निर्यात शब्दमा २५ प्रतिशत सबभन्दा बढी देखिन्छ। चूर्णमिश्रित शब्दमा तथ्याङ्क र निर्यात शब्दको तुलनामा त्रुटि प्रतिशत अन्तर कम हुनाको कारण यो शब्द नेपाली मातृभाषी कक्षा सातका विद्यार्थीका लागि पनि नयाँ प्रयोगको शब्द भएकाले हो भन्ने विश्लेषकको ठहर रहेको छ।

खासगरी नेपाल बहुजातीय, बहुभाषिक मुलुक भएकाले नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीलाई आफ्नो मातृभाषाले असर गरेको हुन्छ । कक्षा सात निम्न माध्यमिक तह भएको हुनाले साथै संस्थागत विद्यालयमा अध्ययन गर्ने छात्रछात्राले घरमा आफ्नो भाषा विद्यालयमा अंग्रेजी भाषा मात्र बोल्न पाउने हुँदा नेपाली भाषा विद्यालयको नेपाली पिरियडमा मात्र प्रयोग गर्छन् । तसर्थ नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीको तुलनामा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीले तत्सम शब्द उच्चारण गर्दाको प्रतिशत अन्तर बढी देखिएको हुने कुरामा कुनै दुई मत नहोला ।

माथि विश्लेषण गरिएका नाम शब्द र विशेषण शब्दका अलग अलग शीर्षकमा कति शब्दहरू उच्चारणको त्रुटि प्रतिशत बढीमा ९३.७ देखिएको छ तथापी यहाँ नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषीको अन्तर केलाउँदा भने बढीमा ८१ प्रतिशत मात्र देखिन्छ । यसको मूल कारण भने प्रयोग गरिएका शब्दमा फरक हुन गएको र पटक पटकको उच्चारण अभ्यासले सुधार आएका कारणले हुन गएको हो ।

त्रुटिको प्रकृति

माथि उल्लेखित अध्याय ४ का विभिन्न शीर्षकका अनुसूची, तालिका, स्तम्भ र उपस्तम्भहरूमा कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले तत्सम शब्द उच्चारण गर्दा गर्ने त्रुटिको पहिचान, वर्णन, विश्लेषण र कारण बारेमा उल्लेख गरिएको छ । त्यो मात्र पूर्ण नठानी शोध निर्देशकका महत्वपूर्ण सल्लाह र सुझावअनुसार ती त्रुटि कस्ता प्रकृतिका हुन् भनी वर्गीकरणका विभिन्न आधारहरू समेत प्रस्तुत गरिएको छ ।

त्रुटि विभिन्न प्रकृतिका हुन्छन् । तिनलाई वर्गीकरण गरेर ठम्याउनु आवश्यक हुने गर्दछ । (स.पिट. कर्डर १९७३: १३७) द्वारा त्रुटि प्रकृतिका विभाजनका विभिन्न आधारहरू उल्लेख गरिएको छ । त्यसैलाई आधार मानेर यहाँ त्रुटि प्रकृति खुट्याउने प्रयास गरिएको छ । विकासशील त्रुटिहरू नियमित र अनियमित हुन्छन् । भाषा कोटीका आधारमा— उच्चारणगत र वर्णविन्यासगत, स्रोतका आधारमा — अर्धघातक र अघातक, व्यापकताका आधारमा— समय र आंशिक, स्वरूपका आधारमा — लोपजनित, धपोटगत तथा अनौचित्य र औचित्य गरी विभाजन गरिएको छ । (अधिकारी:२०५६: १३७) ।

यसको वर्गीकरण र विश्लेषण पश्चानिर्धारित कोटि पद्धतिका आधारमा देखाउने प्रयास भएको छ ।

त्रुटि प्रकृतिको वर्गीकरण

क्र.सं.	वर्गीकरणका आधार त्रुटिका प्रकार	विकासशीलता	गम्भीरता	व्यापकता	स्रोत	स्वरूप
१	घोषत्वको उच्चारण	व्यवस्थित	अर्धघातक र अघातक दुवै	आंशिक	अन्तर भाषिक	छनोट
२	प्राणत्वको उच्चारण	व्यवस्थित	अर्धघातक	आंशिक	अन्तर भाषिक	छनोट
३	स्वरागमन सम्बन्धी	व्यवस्थित	अर्धघातक	आंशिक	अन्तर भाषिक	थपोट
४	रेफ, ऋ, खट्टा काटेर ध्वनि उच्चारण	व्यवस्थित उत्तर व्यवस्थित	अर्धघातक	आंशिक समग्र	अन्तर भाषिक	थपोट
५	संयुक्त वर्ण प्रयोग शब्द उच्चारण	व्यवस्थित उत्तर व्यवस्थित	अर्धघातक	आंशिक समग्र	अन्तर भाषिक	थपोट

माथिको तालिकाबाट कक्षा ७ मा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको तत्सम शब्द उच्चारण गर्दा देखिने त्रुटिहरू कस्ता छन् भनी प्रष्ट हुन्छ । अध्याय चारका माथिकै अनुसूची र तालिकामा यिनीहरूको उदाहरण प्रस्तुत गरिएकाले यहाँ त्यसैका आधारमा यस शीर्षकमा त्रुटि प्रकृतिको तालिका मात्र देखाउने काम भएको छ । माथिको तालिकाबाट के प्रष्ट हुन्छ भने कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीका तत्सम शब्द उच्चारणगत त्रुटि व्यवस्थित र उत्तरव्यवस्थित दुवै प्रकृतिका हुन्छन् । उच्चारणलाई वर्ण र शब्दका तहमा राखेर हेर्दा अधिकांश त्रुटि आंशिक देखिएका छन् । त्यस्तै धेरै जसो उच्चारण अर्धअघातक छन् भने केही उच्चारण अर्धघातक पनि रहेका छन् ।

जेभए पनि कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीका तत्सम शब्द उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिहरू व्यवस्थित, आंशिक र अन्तरभाषिक प्रकृतिका नै बढी भएको पाइएको छ । अधिकांश त्रुटिले भाषा सिकाइको संक्रमणको स्थिति रहेको प्रमाणित गर्दछ । तत्सम शब्दको गलत सामान्यीकरण,

उच्चारणको बारम्बार अभ्यास र स्तर तथा तहगत सुधार गर्दै लानेसके त्रुटिमा न्यूनीकरण हुन सक्ने देखिन्छ । तापनि प्रायशः त्रुटिहरू तालिका नं. ४.५ क अनुसार नै हुने देखिएको भन्न सकिन्छ ।

त्रुटिका कारण

माथिको अध्याय चारमा देखिएका त्रुटिहरू कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीका लागि समस्यापूर्ण नै देखिन्छन् । प्रायजसो तत्सम शब्दहरू उच्चारणमा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूमा एउटा न एउटा त्रुटि भएको पाइन्छ भने नेपाली मातृभाषीमा पनि यो समस्या रहेको छ । सघोषलाई, अघोष, अल्पप्राणलाई, महाप्राण र प्रायशः महाप्राणलाई अल्पप्राण गरी उच्चारण गर्ने विद्यार्थी धेरै पाइने गर्दछ । जनजाति र तराईवासी छात्र छात्राले अ को ठाउँमा आ, ए को ठाउँमा य, य को ठाउँमा ए उच्चारण गर्ने साथै स, श र ष उच्चारण गर्दा स मात्र उच्चारण भएको पाइन्छ । यस्तो उच्चारणमा नेपाली मातृभाषीले २० देखि ५० प्रतिशत सम्म त्रुटि गरेका छन् भने नेपाली विमातृभाषीले ३१ देखि ८१ प्रतिशतसम्म त्रुटि गरेको पाइन्छ । यो प्रतिशत सुरुसुरुको अनुसन्धान र विश्लेषणमा ९३.७ प्रतिशतसम्म त्रुटि रहेको अध्याय ४.१ र अध्याय ४.२ को तथ्याङ्कले पुष्टि गरेको छ । यसरी हेर्दा कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीले तत्सम शब्द उच्चारण गर्दा नेपाली मातृभाषीले सरदर ४० प्रतिशतसम्म र नेपाली विमातृभाषीले सरदर ६०-७० प्रतिशतसम्म त्रुटि गर्ने तथ्य प्रष्ट भएको छ ।

माथि उल्लेखित त्रुटिका कारणहरूलाई बुँदागतरूपमा तल प्रस्तुत गर्ने जमर्को गरिएको छ ।

(क) कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले सघोष वर्णलाई अघोष वर्णका रूपमा उच्चारण गरेको पाइयो । पोषण शब्द उच्चारण गर्दा पोसन्, लुब्ध शब्द उच्चारण लुब्द्, दृष्य शब्द उच्चारण गर्दा दिर्से जस्ता त्रुटिहरू सघोषमा पाइन्छ भने कतिपय अघोष वर्ण प्रयोग शब्द उच्चारण गर्दा सघोष उच्चारण गरेको पनि अध्ययनको क्रममा फेला परेकोछ । पञ्चम वर्णको उच्चारणमा प्रायशः न मात्र उच्चारण भएको पनि फेला परेको छ । यसो हुनुमा खासगरी पहिलो भाषाको प्रभाव र समाजशास्त्रको प्रभाव नै हो ।

(ख) प्राणत्वका आधारमा पनि कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले प्रसस्त त्रुटि गरेको देखिन्छ । मुखबाट निस्कने सासको मात्रालाई प्राणत्व भन्नुपर्छ । सास धेरै निस्कने अल्पप्राण हो भने सास धेरै निस्कने महाप्राण हो । कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीले प्राणत्वको आधारमा उच्चारण गर्दा अधिकांश शब्द अल्पप्राणका आधारमा उच्चारण गर्ने गर्दछन् । उत्प्रेरणा शब्द उच्चारण गर्दा उत्पर्ना उच्चारण हुनु यसको उदाहरण हो ।

(ग) कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थी स्वरागमनका कारणले तत्सम शब्द उच्चारण गर्दा बढी त्रुटि गरेको पाइएको छ । पहिलो भाषाको प्रभावबाट अ लाई आ, छ लाई च, य लाई ए, श, ष लाई स उच्चारण गर्ने हुँदा खासगरी जनजाति र तराईवासी विद्यार्थीको त्रुटि प्रतिशत बढी देखिन्छ भने अन्य वर्गका विद्यार्थीले पनि समाजशास्त्रको प्रभावमा परी प्रसस्त त्रुटि गरेको पाइन्छ । नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीको स्वरागमनका कारणले उच्चारणमा हुने प्रतिशत बढीमा ९३.७ प्रतिशतसम्म रहेको अनुसन्धानका क्रममा पाइएको छ ।

(घ) तत्सम शब्दमा धेरै शब्द रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर र ध्वनि उच्चारणमा हुने पाइन्छ । नेपाली भाषामा ५० देखि ७० प्रतिशतसम्म तत्सम शब्द प्रयोग भएका र दलित, जनजाति, मुस्लिम तथा तराईवासी विद्यार्थीलाई रेफले सिकाइ कठिनाइ हुने हुँदा उच्चारणमा त्रुटि भएको हो । अंग्रेजीको वफादार कुकुर हुने प्रवृत्तिले अन्य जाति ब्राम्हण, क्षेत्रीमा पानि यो रोग प्रचुरमात्रमा सरको पाइएको छ । यसको मूल कारण र वर्ण आधा नहुनु नै हो भन्न सकिन्छ । रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर (ऋ) र ध्वनि उच्चारण गर्दा कम्तिमा २० र बढीमा ६२.२ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् ।

(ङ) संयुक्त शब्द प्रयोग भएका तत्सम शब्दमा पनि कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले प्रसस्त त्रुटि गरेका छन् । यस क्षेत्रमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी प्रतिशतमा घटिमा २५ प्रतिशत र बढीमा ९३.७ प्रतिशतसम्म रहेको पाइयो । देवर्षी –देवरसी, कौञ्चपक्षी–कौनचपछी जस्ता त्रुटि गरको देखिन्छ । भाषा सिकाइका क्रममा सरलताबाट जटिलतर्फ जाने सामान्य नियम भएकाले संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्द उच्चारणमा त्रुटि भएका हुनसक्छ । सरलढङ्गले उच्चारण गर्दा देवर्षी– देवरसी हने भए पनि कौञ्चपक्षी कठीन शब्द भएकाले उच्चारणमा त्रुटि देखिएको हो । पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्दा रचनाकारले कक्षा र स्तर हेरेर पाठ्यसामाग्रीमा शब्द प्रयोग गर्न आवश्यक हुन्छ ।

मथि उल्लेख गरिएका बुढामात्र त्रुटिका कारण होइनन् । यस बाहेक अनुनासिक, य र ए, अ र आ, श ष स साथै अजन्त, हलन्त आदिका आधारमा पनि कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीले तत्सम शब्द उच्चारणमा प्रसस्त त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

खासगरी नेपाली विषय सबैले पढाउन सक्छ भन्ने मान्यता, संस्कृत भाषाको ज्ञान सून्य भएका शिक्षक हुनु, शिक्षकको असावधानी, शिक्षणमा इच्छाशक्तिको न्यूनता, सिकाइ प्रति विद्यार्थीको निराशपन, तत्सम शब्द उच्चारण अभ्यासको कमी, पहिलो भाषाको प्रभाव, मौखिक भाषाको प्रभाव भाषिक सीपको विकासमा अपरिहार्य रहेको भन्ने नबुझी व्याख्यान विधिबाट शिक्षण गरिनु, उच्चारणगत आधारशीलाको पक्षमा कम ध्यान दिनुजस्ता कारण नै कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीले तत्सम शब्द उच्चारण गर्ने त्रुटिका कारण रहेका हुन भन्न सकिन्छ । समष्टिमा भन्दा

पहिलो मातृभाषाको प्रभाव, दोस्रो लक्ष्य भाषाको जटिलता, तेस्रो शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा शिक्षक कमजोर र चौथो स्वयम् विद्यार्थीका कमजोरी जस्ता चार कारणलाई त्रुटिका कारणका रूपमा लिन सकिन्छ ।

अध्याय पाँच

उपसंहार

सारांश

प्रस्तुत शोध अध्ययनमा भ्वापा जिल्लाको विर्तामोड नगरपालिकाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विभिन्न आठ विद्यालयका विद्यार्थीहरूले कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समावेश तत्सम शब्दको उच्चारणमा गर्ने त्रुटि पहिचान गर्ने प्रयास गरिएको छ। उक्त उद्देश्य पुरा गर्नका लागि भ्वापा जिल्लाको विर्तामोड नगरपालिकाका विभिन्न वडामा अवस्थित चार सामुदायिक र चार संस्थागत विद्यालयका ८० जना छात्रछात्रालाई ४५ नाम शब्द र ४५ विशेषण शब्द उच्चारण गर्न लगाई शुद्ध उच्चारण क्षमता परीक्षण गरिएको छ।

शोधको पहिलो अध्यायमा अध्ययनको पृष्ठभूमि, उद्देश्य, औचित्य र सीमा आदि प्रस्तुत गरिएको छ। दोस्रो अध्यायमा पूर्वकार्यको समीक्षा र अध्ययनमा त्यसको उपयोगिता देखाइएको छ भने अध्याय तिनमा अनुसन्धानका सम्पूर्ण विधिको बारेमा स्पष्ट पार्ने काम भएको छ। अध्याय चारमा अनुसन्धानको क्रममा प्राप्त सामाग्रीलाई व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ। आठवटा विद्यालयका ८० जना विद्यार्थीले गरेको उच्चारणको टिपोट तथा रेकर्डको सूक्ष्म अध्ययन गरी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको अनुसूची तथा तालिका अलग अलग देखाउने काम गरिएको छ भने नेपाली मातृभाषी तथा विमातृभाषीको उच्चारणगत अन्तरलाई समेत एकमुष्ट सूचीकृत तथा तालिकीकरण गरेर अन्तर प्रतिशत समेत देखाउने काम भएको छ।

समग्रमा विद्यार्थीको तत्सम शब्द उच्चारणमा देखिने त्रुटिलाई ४५ नाम शब्द र ४५ विशेषण शब्दलाई घोषत्व, प्राणत्व, स्वरागमन, रेफ, ऋ तथा खुट्टा काटेर र ध्वनि उच्चारण हुने साथै संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्दलाई नियालेर नेपाली मातृभाषी र विमातृभाषीको उच्चारणगत अन्तर प्रतिशत समेत स्पष्ट पार्न तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ। अध्याय पाँचमा अध्ययनको सार, अध्ययनको निष्कर्ष तथा यसको उपयोगिता स्पष्ट पार्ने काम गरिएको छ। यस अध्ययनबाट नेपाली विमातृभाषीको भन्दा नेपाली मातृभाषीको तत्सम शब्द उच्चारण क्षमता राम्रो रहेको, निजी विद्यालयको भन्दा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीको तत्सम शब्द उच्चारण क्षमतामा केही अन्तर रहेको जस्ता कुरा देखाउँदै समग्रमा कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने भ्वापा जिल्लाको विर्तामोड नगरपालिकामा अवस्थित विद्यालयका विद्यार्थीहरूको तत्सम शब्द उच्चारण क्षमता त्रुटिपूर्ण रहेकोछ। सन्तोषजनक छैन भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ।

निष्कर्ष

शिक्षण सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले विभिन्न किसिमका त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् । त्रुटि स्वभाविक नै हो, कारण त्रुटि नगरी सिक्न सकिदैन । त्रुटिले सिकाइको प्रकृतिलाई संकेत गर्दछ । त्यसमा पनि संस्कृत भाषा संसारका कुनै पनि मुलुकको मातृभाषा नभएको र नेपाली भाषाको भने जननी मानिएकाले नेपाली भाषामा ५० देखि ७५ प्रतिशत सम्म संस्कृत भाषाका शब्दहरू प्रयोग गरिएका छन् । ती शब्दहरू बहुभाषिक मुलुकको रूपमा रहेको नेपालका छात्रछात्रा, जो विभिन्न समूदायबाट आएका हुन्छन्ले त्रुटि गर्ने नै भए । यस्ता त्रुटिका विभिन्न कोणबाट अध्ययन अनुसन्धान गरी देखिएका कारण, समस्या, प्रकृतिको निराकरण गर्नु अत्यन्त आवश्यक हुन आउँछ । त्रुटिहरू पहिलो भाषाका विद्यार्थीहरूले भन्दा दोस्रो भाषाका विद्यार्थीले बढी गर्दछन् । संस्कृत भाषा नेपालका सबै जातिको दोस्रो भाषा भएकाले तत्सम शब्द उच्चारणमा सबै विद्यार्थीले त्रुटि गर्ने हुँदा तिनको अध्ययन अनुसन्धान र निराकरणका उपाय पत्ता लगाउनु आवश्यक हुन आउँछ । समस्या पत्ता लगाउनु त्यति कठिन नरहे पनि निराकरणका उपाय पत्ता लगाउनु जटिल कार्य नै हो । प्रस्तुत अध्ययन विश्लेषणमा कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीले तत्सम शब्दको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिलाई मुख्य विषय बनाइएको छ ।

उच्चारणमा विशेषतः शब्दको तहमा अनुसन्धान केन्द्रित भएकाले त्यसैमा आधारित भएर विभिन्न किसिमका त्रुटि देखाउने काम भएको छ । निराकरणका लागि उपयुक्त उपाय पत्ता लगाउनु भएको निकै जटिल भए पनि अध्ययनका क्रममा देखिएका तथ्यका आधारमा केही सम्भावित निष्कर्ष र सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

पठ्यपुस्तकमा रहेको पाठलाई सस्वरवाचन गर्नलगाई विद्यार्थीले वाचन गरे अनुसारको आवाज टेपरेकर्डरमा भरेर, शब्दपत्तीको उच्चारणको अवस्था, टेपरेकर्डरको शब्द उच्चारणको अवस्था शब्दको यथार्थ उच्चारण हुनु पर्ने अवस्था आदि सुक्ष्म रूपमा विश्लेषण गर्दा प्रसस्त त्रुटिहरू गरेको पाइएको छ । अध्ययनको क्रममा नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषीको उच्चारणगत अन्तरसमेत केलाउने काम भएको छ । त्रुटिहरूमा घोषत्व र प्राणत्वको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि, स्वरागमन र समाजशास्त्रको प्रभाव सम्बन्धी त्रुटि, ऋ, रेफ र खुट्टा काटेर र ध्वनि उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि, संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्द उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको छ । यसका साथै अनुनासिका, श, ष, स, य र ए, अ र आ आदिको उच्चारणगत ध्वनि पपिन नियाल्ने काम भए पनि प्रयोग गरिएका शब्दमा यस्ता शब्द नगन्य रहेकाले माथि छुट्टै अनुसूची र तालिका बनाउने काम गरिएको छैन ।

माथि अध्याय चारमा उल्लेख गरिएको अध्ययन विश्लेषणका आधारमा त्रुटिका कारण पत्तालगाउन सहयोग भएकाले त्यसैलाई आधारमानी निम्नलिखित निष्कर्ष देखाउने जमर्को गरिएको छ ।

यस अध्ययनबाट प्राप्त भएका निष्कर्षहरू निम्न अनुसार रहेका छन् ।

(क) अध्ययनको क्रममा कक्षा सातका विद्यार्थीले तत्सम शब्द उच्चारण गर्दा सबभन्दा बढी रेफ, ऋ र खुट्टा काटेर र ध्वनि निस्कने शब्द र संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्दमा त्रुटि गरेका छन् । सहभागी ८० जना विद्यार्थीहरूमा उच्छृङ्खल र कौञ्चपक्षी शब्दको उच्चारण गर्दा घटीमा ४० जना अर्थात् ५० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने बढीमा ७५ जना अर्थात् ९३.७ प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् । ठीक उत्तर दिनेमा न्यूनतम ५ जना देखि लिएर अधिकतम ४० जनाले सही उच्चारण गरेका छन् । यसमा नेपाली मातृभाषाको शुद्ध उच्चारण बढी छ भने नेपाली विमातृभाषीको शुद्ध उच्चारण प्रतिशत कम रहेको छ ।

(ख) संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्दको उच्चारण प्रतिशत माथि अध्याय ५.१ को क मा उल्लेख भए अनुसार नै रहेको छ । कौञ्चपक्षी शब्दको उच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीको संख्या ७५ अर्थात् ९३.७ प्रतिशत रहेको छ । जस्तो कौञ्चपक्षी हुनु पर्नेमा कौनचपछी भनी त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेका छन् । त्यसै गरी उच्छृङ्खल हुनुपर्नेमा उच्चिङ्खल भनी त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेका छन् ।

यस्ता त्रुटि हुनुमा शिक्षकले शिक्षण प्रकृत्यालाई ख्याल नगर्नु, शुद्ध उच्चारणमा अभ्यासको कमी, नेपाली भाषाको परम्परागत व्याख्यान विधिबाट बढी प्रभावित हुनु, विद्यार्थीको आफ्नै नैराश्य र कमजोरी आदिलाई मान्न सकिन्छ ।

यसका साथै भाषाको लेखन पढन तथा उच्चारण सरल तिर बग्ने हुनाले सरलतातर्फको भुकावबाट यस्तो भएको हुन सक्छ ।

(ग) कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीले तत्सम शब्द उच्चारण गर्दा घोषत्व र प्राणत्वको आधारमा पनि प्रसस्त त्रुटि गरेको पाइएको छ । घोषत्वतर्फ न्यूनतम ४० जना मा ५० प्रतिशत र अधिकतम ७५ जना अर्थात् ९३.७ प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् । यस्तै प्राणत्वतर्फ न्यूनतम २५ जना अर्थात् ३१.२ प्रतिशत र अधिकतम ५२ जना अर्थात् ६५ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । यसमा नेपाली मातृभाषी र विमातृभाषीको त्रुटि प्रतिशत फरक रहेको छ । पहिलो भाषाको प्रभाव र सन्निधान वर्ण च, च, त, द, य, ए, श, ष, स को उच्चारणमा पर्ने प्रभाव र स्थापित जनजीब्रोले तत्सम शब्दको उच्चारणमा पनि प्रभाव परेको देखिन्छ ।

(घ) माथि अध्याय पाँच १ क (५.१ क) ख र ग मा विश्लेषण गरिएको निष्कर्षका अतिरिक्त अनुनासिका स्वर उच्चारण, य र ए उच्चारण, श, ष, स उच्चारण साथै अ लाई आ उच्चारण जस्ता त्रुटि लोपजनित र थपोटगत स्वरका कारणले भएको पाइन्छ । प्रयोग गरिएका ९० ओटा तत्सम शब्दमा यस्ता खाले शब्द कम भएका र अन्य शब्द संख्या ३, ४ ओटामा कक्षा सातको पाठ्यपुस्तकमा पाइएकाले तिनीहरूको छुट्टै विश्लेषण गर्ने काम गरिएको छैन । तर ५ . १ घ मा उल्लेख गरिएका पक्षमा पनि त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

यस प्रकारको अध्ययनको समष्टिगत निष्कर्ष के रहेछ भने कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले तत्सम शब्द उच्चारण गर्दा अत्याधिक त्रुटि गर्दा रहेछन् । त्यसमा पनि नेपाली मातृभाषीको तुलनामा नेपाली विमातृभाषीले त्रुटि गर्ने प्रतिशत बढी हुँदो रहेछ । नेपाली मातृभाषीको त्रुटि प्रतिशत बढीममा ६२ प्रतिशत रहेको देखियो भने विमातृभाषीको त्रुटि प्रतिशत ८१ सम्म रहेको देखिन्छ । यो पनि पटक पटकको उच्चारण प्रयास पछिको मात्र हो । सुरुको समयमा यो प्रतिशत ९३.७ प्रतिशत सम्म रहेको यसै अध्ययनमा देखाइएको छ । बढी त्रुटि गर्ने ९३.७ प्रतिशत छात्रछात्राका धेरैजसो आफ्नै वा विशेष लक्षण रहेकाछन् ।

यी त्रुटिको सुधारका लागि विशेष भाषिक शिक्षण र उच्चारण अभ्यासको आवश्यकता अपरिहार्य रहेको देखिन्छ ।

त्रुटि हुनाका मुख्य गरेर पाँच कारणहरू रहेको देखिन्छ, ती हुन: मातृ वा पहिलो भाषाको प्रभाव, लक्ष्य भाषाको जटिलता, शिक्षण क्रियाकलापको कमी, भाषिक दक्षता नभएका शिक्षकको प्रयोग र विद्यार्थीहरूको व्यक्तिगत कमजोरी । यी त्रुटिहरू सुधार गर्न त्रुटिका पाँचै पक्षलाई उतिकै विचार पुऱ्याउनु आवश्यक देखिन्छ । यसका लागि शोधार्थीका निम्न लिखित सुभावहरू रहेका छन् ।

सुभावहरू

भाषा शिक्षण सिकाइका क्रममा त्रुटि हुनु स्वभाविक प्रकृत्या हो । त्यसमा पनि अभिन्न भए पनि दोस्रो भाषाको रूपमा रहेको व्यापक र जटिल संस्कृत भाषाका शब्दको उच्चारण जटिल नै हुने गर्दछ । भाषा आर्जित सम्पति हुने भएकाले मानवले जन्मजात सिकेर आएको हुँदैन । बालकले सिकने पहिलो भाषा होस वा दोस्रो भाषा त्यो त्रुटि रहित हुनै सक्दैन । अतः भाषा शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई जटिल रूपमै लिनुपर्दछ । बहुभाषिक पृष्ठभूमि भएका बालकले भाषा एउटै गतिमा सिक्न सक्छन् । भन्ने हुँदैन । त्रुटिको क्रमिक सुधार र निराकरणबाट नै शुद्ध भाषा आर्जन हुँदै जान्छ । दोस्रो भाषा शिक्षण र शिक्षण गर्ने व्यक्तिको दक्षता इमान्दारिताले सिकाइमा विभिधता हुने हुदा पनि

कठिनाइ उत्पन्न हुन्छ । समाजशास्त्रका प्रभावले पनि तत्सम शब्द उच्चारणमा प्रभाव पारेको हुन सक्छ । कुनै पनि जातिको मातृभाषा नएको संस्कृत भाषाका शब्द नेपालका बहुभाषिक विद्यार्थीले शुद्ध उच्चारण गर्न जान्न निकै मेहनत गर्नु पर्ने देखिन्छ । प्रथमतः कथ्यरूपमा शुद्धता ल्याउन कोशिश गर्नु पर्ने हुन्छ । यसका लागि उच्चारण शुद्धता आउन सक्नुपर्छ । उच्चारणबाट बोलीमा शुद्धता आउन सक्छ । विकसित मानक, वैधानिक र लोकप्रिय भाषा भएकाले नेपाली भाषामा प्रयोग भएका तत्सम शब्दको शुद्ध उच्चारण यसको न्यूनतम सर्त हुने कुरा हामीले विर्सनु हुदैन । नेपाली भाषामा स्तरियता थप्न, भाषागत हिसावमा एकता कायम गर्न साथै भाषिक विविधताका करक तत्वमध्ये कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीले तत्सम शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरु अध्ययन विश्लेषण गरी सुधार र समस्या निराकरणका लागि केही योगदान पुगोस भन्ने उद्देश्यले तल केही सुझाहरु प्रस्तुत गर्ने जमर्को गरिएको छ ।

संस्कृत भाषका शब्द दोस्रो भाषाकै रूपमा सिक्ने कक्षा सातका विद्यार्थीहरुले शुद्ध उच्चारण गर्न सक्नु, तहगत र कक्षागत स्तरीयता आओस, भइरहेका अत्याधिक त्रुटि कम हुदै जाउन भन्ने आवश्यकता महसुस गरी बुँदागत रूपमा निम्नलिखित सुझावहरु प्रस्तुत गरिएको छ ।

उपयोगिता

यो अध्ययनमा भापा जिल्लाको विर्तामोड नगरपालिकाका विभिन्न वार्डमा अवस्थित सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुले आफ्नो पाठ्यपुस्तकमा समावेश तत्सम शब्द उच्चारण गर्ने त्रुटि पहिचान गर्ने काम भएको छ । यस अध्ययनबाट विद्यार्थीहरुको तत्सम शब्द उच्चारणमा हुने त्रुटि पहिचान हुनुका साथै उच्चारणमा आउने समस्या समाधानका उपायहरु पनि सुझावका रूपमा प्रस्तुत गरिएकाले यो अध्ययनको उपयोगिता रहेको छ भन्न सकिन्छ ।

नीति निर्माण तहमा

यस शोध अध्ययनले पाठ्यक्रमविदहरुलाई तथा पाठ्यपुस्तक निर्मातालाई तत्सम शब्द प्रयोग गर्नेक्रममा अत्यन्त जटिल शब्द प्रयोग गर्नुको सट्टा सरल शब्द चयन गर्नुपर्ने सुझाव प्रस्तुत गरेको छ साथै आफ्नो कार्य प्रभावकारी ढंगले गर्न प्रेरित गरेको छ । जसले यो अध्ययनको उपयोगिता रहेको छ ।

(क) विशेषतः तत्सम शब्द कक्षा सातका विद्यार्थीले दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने हुदा शिक्षण गराउने शिक्षक थोर बहुत संस्कृत शब्दको ज्ञान भएकै र तालिम प्राप्त हुनु आवश्यक हुन्छ । नेपाली भाषा जसले पनि पढाउन सक्छ, भनी विषय नमिल्ने शिक्षक प्रयोग गर्नु, खासगरी संस्थागत विद्यालयमा

थोरै पारिश्रमिकमा भाषाको ज्ञान नभएका शिक्षक राखी जसरी पढाए पनि जे पढाए पनि जे जस्तो बोले पनि हन्छ भन्ने अधोगति रुपी धारणाले माथि उल्लेख गरिएका त्रुटि प्रसस्त हुने गरेका छन् ।

(ख) अन्य मुलुकका शिक्षण पद्धतिलाई नियाल्दा प्रारम्भिक तहमा नै भाषाको सरल र शुद्ध प्रयोग क्षमता विकसित भइसकेको पाइन्छ । तर हाम्रो देशमा उच्च शिक्षामा पुग्दा समेत सामान्य त्रुटिहरु पनि भएको देखिन्छ । यो शिक्षण सिकाइको कमजोरी र पाठ्यक्रम, पाठ्यवस्तुको छनोट स्तरयुक्त नभएको कारणले हुनसक्छ । अभि व्याकरण शिक्षण गर्ने क्रममा सबै व्याकरणकार र भाषा वैज्ञानिक हुँ भन्नेहरुमा नामी बनियाँ बन्ने होडले मानक व्याकरणको अभाव रहेको पाइन्छ । भर्षोवादी हुँ भन्नेहरुले आफूलाई शक्तिको नजिक पारेर पाठ्यपुस्तक लेख्दा स्थापित नियम समेत खलल हुन पुगेको छ । यसका लागि प्रचलित पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक अनुसार निर्देशन शिक्षणमा सुधार गर्नु भनै आवश्यक रहेको छ भने अर्को महत्वपूर्ण कुरा समय परिस्थिति, स्थान र शिक्षार्थी अनुसार पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकमा परिस्कार तथा परिमार्जन आवश्यक देखिन्छ ।

(ग) अनुसन्धानको क्रममा प्रयोग गरिएका अधिकांश विद्यालयमा नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने शिक्षक स्वयम् विषय नमिल्ने, अदक्ष, तालिम अप्राप्त भेटियो । त्यसमा पनि तत्सम शब्द बारे सामान्यज्ञान समेत नभएकाले शिक्षण गर्दा आफै शुद्ध उच्चारण गर्न नसकेको सोधार्थीको अनुभव रहेको छ । त्यसर्थ भाषा शिक्षण गर्न तोकिएका शिक्षक योग्य, दक्ष, तालिमप्राप्त र शिक्षणमा इमान्दार बन्ने व्यवस्था मिलाउने, नयाँ नयाँ शिक्षण विधि र शिक्षण सामाग्री प्रयोग गर्ने, शिक्षणलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउने, प्रयोगात्मक शिक्षण गर्ने आदि तरिका अपनाएर शिक्षणलाई स्तरीयता, गुणत्मकता थपी विभिन्न सहयोगी पुस्तकहरु पाठ्यक्रम तथा शिक्षक निर्देशिका समेतको अधिकतम प्रयोग गरेर शिक्षणमा सुधार गर्दा अपेक्षाकृत सुधार हुने देखिन्छ । तर यसका लागि सम्बन्धित क्षेत्रका विषय शिक्षक, निरीषक, प्रधानाध्यापक, विषय विशेषज्ञ, पाठ्यक्रमविद्स सबैले गम्भीर र सकृय हुनु उत्तिकै आवश्यक छ ।

(घ) नेपाली भाषाविद्, भाषा वैज्ञानिक, व्याकरणकारहरु नेपाली भाषालाई परिस्कृत, स्तरीय र मानक बनाउने काममा भन्दा आफू कसरी नामी बन्न सकिन्छ त्यतातिर लाग्ने गरेको देखिन्छ । आ-आफ्ना घोषणा पत्र तयार गरेर नेपाली भाषाको स्थापीत नियम खलबलिएको छ । भाषा शिक्षण गर्ने शिक्षकले तल्ला कक्षामा र माथिल्ला कक्षामा शिक्षण गर्दा आफै अल्मलिनु पर्दछ, आफ्ना कुरा आफै काटेर अयोग्य भइरहेको हुन्छ । पाठ्यक्रम सुधार गर्ने क्रममा तल्ला कक्षामा भर्षोवादी आन्दोलनबाट प्रभावित व्याकरण अभ्यास छ भने माथिल्ला कक्षामा पहिले देखि स्थापित नियमको व्याकरण अभ्यास रहेको छ । त्यसर्थ पाठ्यपुस्तक लेख्ने व्यक्तिहरुले मिलेर एकरूपता दिनु आवश्यक

देखिन्छ । अन्यथा तत्सम शब्द संस्कृतको नियम अनुसार तद्भव र आगन्तुक जसरी पनि लेखे हुने वर्णशंकरवादले कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीलाई मात्र हैन शिक्षक, विषय विशेषज्ञ र सिंगो नेपाली भाषालाई नै अस्तित्वविहीन बनाउने निर्विवाद देखिन्छ ।

कार्यान्वयन (अभ्यास) तहमा

यस अध्ययनले कक्षा सातमा नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई भाषा शिक्षण गर्दा तत्सम शब्द उच्चारण शिक्षणको सुझाव प्रस्तुत गरेकाले कार्यन्वयन तहमा यसको उपयोगिता रहेको छ ।

(क) नेपालमा बस्ने कुनै पनि जातिको मातृभाषाको रूपमा नरहेको संस्कृतका शब्दहरू कक्षा सातको पाठ्यपुस्तकमा विधागत हिसाबमा ३५ देखि ६० प्रतिशत सम्म प्रयोग भएका र सबै जातका विद्यार्थीले तत्सम शब्द दोस्रो भाषाकै रूपमा सिक्नु पर्ने हुदा पूर्व प्राथमिक कक्षा देखि नै ध्वनि वर्णको उच्चारण र लेखनमा विशेष अभ्यास गराउनु पर्ने देखिन्छ । नेपाली भाषाको आफ्नै लिपी नभएको र देवनागरी लिपी नै नेपाली लिपी मानिएकाले वर्ण र अक्षरको शिक्षण गर्ने क्रममा बाह्रखरी मात्र अध्ययन नगरी रेफ लागेका वर्ण खुट्टा काटिएका वर्ण र संयुक्त वर्णको शिक्षणको क्रममा प्रसस्त अभ्यास गराउनु आवश्यक देखिन्छ ।

(ख) कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरू विभिन्न जाति वर्ग र समुदायबाट आउने भएकाले शिक्षण सिकाइ गर्दा विशेष ढङ्गले विविध सामाग्री प्रयोग गरी उच्चारण अभ्यास प्रसस्त गराउनु पर्ने देखिन्छ ।

(ग) व्याख्या, निगमनात्मक पराम्परागत विधि प्रयोग गरी शिक्षण गर्ने परिपाटीको उन्मूलन गरी सकारात्मक धारणा विकास गर्ने विधि प्रयोग गरी अध्ययन गर्नु गराउनु आवश्यक छ ।

(घ) प्राथमिक तहका प्रत्येक कक्षाका पाठ्यपुस्तकमा राखिएका तत्सम शब्दको शिक्षकले पहिचान गरी ती शब्द सङ्कलन गरेर पटकपटक उच्चारण अभ्यास सामूहिक र व्यक्तिगत रूपमा गराउनु आवश्यक छ । अभ्यासमा राखिएका शब्दोच्चारण सम्बन्धी नमूना अभ्यासलाई मात्र पनि शिक्षकले इमान्दार भएर अभ्यास गराएमा पनि तत्सम शब्द उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि हटेर जाने सम्भावना बढी पाइन्छ ।

(ङ) नेपाली भाषा शिक्षणका क्रममा शिक्षण सिद्धान्त, विधि र क्रियाकलाप उल्लेख गरिएका पाठ्यपुस्तकहरू जस्तै प्रा. डा. हेमाङ्गराज अधिकारीद्वारा लिखित: नेपाली भाषा शिक्षण (कुञ्ज प्रकाशन २०५०) तथा प्रा. डा. अधिकारी र प्रा. डा. केदारप्रसाद शर्माद्वारा लिखित प्रारम्भिक नेपाली शिक्षण जस्ता पाठ्यपुस्तकमा उल्लेख गरिएका भाषा शिक्षणका अन्य पक्षहरू र उच्चारण अभ्यासमा

शिक्षणमा समावेश गरिएका ज्ञान सुभबुभ तथा क्रियाकलापलाई पूर्ण पालना गरी मल्टिमिडिया प्रयोग गरेर शिक्षण गरेको खण्डमा उच्चारणगत त्रुटि सजिलै हटाउन सकिन्छ ।

(च) नेपाली भाषा शिक्षणका क्रममा उच्चारणको महत्वपूर्ण स्थान रहन्छ । त्यसमा पनि तत्सम शब्दहरू प्रायस संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका हुनाले उच्चारण शिक्षण अपरिहार्य रहन्छ । उच्चारण शुद्ध र स्पष्ट नभएमा त्यसले भाषिक सीप सिकाइका अन्य क्षेत्रमा पनि दुरगामी र नकारात्मक असर पार्दछ । तसर्थ शिक्षकले शिक्षण गर्दा कुन क्षेत्रमा बढी त्रुटि गर्छन् त्यही क्षेत्रमा बढी जोड दिएर तत्सम शब्दहरू उच्चारणका सबै विकल्प ल्याएर बढी अभ्यास गराउनाका साथै त्रुटिको कारण के हो पत्ता लगाइ उपचारात्मक र निदानात्मक शिक्षण गर्नु पर्दछ ।

(छ) नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने शिक्षकले पाठ्यपुस्तकमा रहेका सम्पूर्ण तत्सम शब्दहरू टिपोट गरी कक्षा कोठामा प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण सिर्जना गरेर उच्चारण अभ्यास गर्न लगाइ शुद्ध उच्चारण गर्ने विद्यार्थीलाई प्रोत्साहन र पुरस्कार दिने र अशुद्ध उच्चारण गर्नेलाई पृष्टपोषण दिएर शुद्ध उच्चारण गर्न अभिप्रेरित गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

(ज) पाठ्यपुस्तकमा समावेश साहित्यिक विधालाई सस्वरवाचन गर्न लगाएर गति, यति, लय, अनुप्रास, छन्द आदिको सामान्य धारणा दिदै विधा अनुसार उच्चारणमा छुट्टै पहिचान राखी शिक्षकले आदर्श पठन गरी त्यही अनुरूप विद्यार्थीलाई पालैपालो पठन गर्न लगाइ अशुद्ध उच्चारणभए सच्याइदिने गरेमा राम्रो हुन्छ । अधिकांश विद्यालयमा त्यसमा पनि संस्थागत विद्यालयमा विद्यार्थीहरूलाई सस्वरवाचन, लयवद्धवाचन तथा शुद्धोच्चारण अभ्यास नगराएको पाइयो । पाठको सामान्य व्याख्यापछि प्रश्नको उत्तर आफै लेखिदिने, कण्ठ पार्न लगाउने जस्ता क्रियाकलापले विद्यार्थीको मेहनत गर्ने बानी पनि हराउँदै गएको सिर्जनशीलता लोप भएको आदि नकारात्मक प्रवृत्ति विकस भएको पाइयो । यस्ता प्रवृत्तिलाई हटाइ विद्यार्थीलाई आफै मेहनत गर्ने बानीको विकास गराइ विधा अनुसार सस्वरवाचन, लयवद्धवाचन र उच्चारणमा अभ्यास गराए धेरै सुधार हुने देखिन्छ ।

(झ) कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीलाई नेपाली भाषा शिक्षणका क्रममा पाठमा प्रयुक्त तत्सम शब्द उच्चारणको अभ्यास गराउँदा विद्यार्थीलाई नै बढी क्रियाशील बनाउँदै पढ्न, उच्चारण गर्न लगाउने, एकले अर्काको उच्चारण उत्सुकतापूर्वक सुनी मूल्यांकन र सुझावलाई शिक्षकले थप पुष्टि गरी विद्यार्थीमा उत्सुकता जगाउन सहयोग पुऱ्याउन आवश्यक देखिन्छ ।

भावी अनुसन्धान तहका लागि

प्रस्तुत अध्ययन भापा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने संस्थागत विद्यालय चार र साम'दायिकविद्यालय चारका ८० जना विद्यार्थीमा आधारित रहेको छ । सामग्री संकलन र अनुसन्धान गर्ने क्रममा पनि तिनै विद्यालयका १०/१० जना गरी ८० जना विद्यार्थीहरूको कक्षा सातको पाठ्यपुस्तकमा पाइएका तत्सम शब्दहरूमा ४५ नाम शब्द र ४५ विशेषण शब्द प्रयोगगरी शब्दोच्चारणमा देखिने त्रुटिहरूको अध्ययनमा केन्द्रित रहेकोछ । वस्तुतः यो एउटा सानो योजना र प्रयास मात्र हो । आफ्नो प्रयोजन अनुरूप संक्षिप्त रूपमा एउटा सानो क्षेत्रलाई आधार मानेर यस शोधपत्रमा अध्ययनका परिणामहरू प्रस्तुत गरिएका छन् । हुनत यस अध्ययन विश्लेषणमा पनि वस्तुगत तथ्यहरूलाई नै आधार मानी कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीले तत्सम शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरू खोज अध्ययन अनुसन्धान गरी सत्य तथ्य रूपमा नै प्रस्तुत गरिएको छ । तापनि यस सम्बन्धी अध्ययनका लागि नेपालका सबै जिल्ला र गाउँ सहरका विद्यालयमा कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीले तत्सम शब्द उच्चारण गर्दा गर्ने त्रुटिलाई सुक्ष्म विश्लेषण गरी पूर्णता प्रदान गर्न थप अध्ययनको आवश्यकता महसुस गरिएको छ ।

यसमा तत्सम शब्द उच्चारणलाई शब्दको तहमा मात्रै राखेर एक पक्षीय अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ । पठनपाठनमा अनिवार्य सस्वरवाचन, यति, गति, लय, अनुप्रास आदिलाई पनि उच्चारणमै केन्द्रित गरिएको छ । त्यसैले संस्कृत भाषाको वाक्य गठन, वर्णविन्यास, शब्द निर्माण तथा अन्य क्षेत्रमा पनि अनुसन्धान आवश्यक हुन सक्छ । त्यसर्थ त्रुटि विश्लेषणको समग्र पक्ष यो सानो अध्ययनमा समावेश हुन नसक्नु स्वभाविक नै हो । त्यसकारण यस सम्बन्धित अध्ययनलाई सम्पूर्णता दिन समग्रताको तथ्य प्रस्तुत गरी वस्तु सत्यको लेखाजोखा गर्दै सुधार ल्याउन अझ विस्तृत विस्तारित सुक्ष्मता र सम्पूर्णताको खोजी गर्न थप अध्ययनको आवश्यकता रहेको छ ।

अन्त्यमा यो संक्षिप्त अध्ययनले यस क्षेत्रमा लागि पर्ने सबैलाई अध्ययनको उद्देश्य र प्रयोजन अनुरूपका केही सूचना भने अवस्य दिन सक्नेछ । “तत्सम शब्द” उच्चारणका अध्ययनकर्ता, शोधार्थी र जिज्ञासुलाई एउटा महत्वपूर्ण आधार मानी सामग्री बन्न सक्छ । आधार सामग्री र संक्षिप्तता खोज्न धेरै समय, श्रम , र लगानी आवश्यक हुने भएकाले आगामी अध्ययनमा केही विस्तारित दृष्टि राखिनु आवश्यक मान्नुपर्छ ।

क) तत्सम शब्द उच्चारण सम्बन्धी क्रियाकलापको अध्ययन

ख) तत्सम शब्द उच्चारणमा नेपाली मातृभाषी तथा विमातृभाषीमा देखिने अन्तरका कारण सम्बन्धी अध्ययन

ग) कक्षा आठमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले तत्सम शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन । घ) कक्षा सातमा अध्ययन गर्ने छात्र र छात्राले तत्सम शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटिको अवस्था र अन्तरको अध्ययन ।

ड) कक्षा ९ र १० का विद्यार्थीहरूले पाठ्यपुस्तकमा रहेका तत्सम शब्द उच्चारण गर्दा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन ।

अस्तु

सन्दर्भग्रन्थ सूची

१. अधिकारी हेमङ्गराज (२०४०) पहिलो र दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली सिक्ने विद्यार्थीहरूकै वाक्य गठनमा पाइने त्रुटिहरू, (अप्रकाशीत स्नातकोत्तर शोधपत्र) त्रि.वि. केन्द्रिय क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभाग, किर्तिपुर
२. कक्षा सातको हाम्रो नेपाली प्रथम संस्करण (२०५२) परिमार्जन (२०५९) जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र
३. बन्धु चुडामणि (२०५२) अनुसन्धान प्रतिवेदन काठमाण्डौ, रत्नपुस्तक भण्डार
४. पोखरेल बालकृष्ण (२०५५) राष्ट्रभाषा काठमाण्डौ, साभा प्रकाशन
५. सापकोटा (बेल्बासे), अम्बिका (२०५५) कक्षा सात पूरा गरेका विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण (अप्रकाशीत स्नातकोत्तर शोधपत्र) त्रि.वि. केन्द्रिय क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभाग, किर्तिपुर
६. अधिकारी हेमङ्गराज (२०५७) भाषा शिक्षण केही परिप्रेक्ष्य र पद्धति, काठमाण्डौ, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार
७. ज्ञावाली, निर्मल (२०५९) कक्षा सातको हाम्रो नेपाली किताब (अप्रकाशीत स्नातकोत्तर शोधपत्र) त्रि.वि. केन्द्रिय क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभाग, किर्तिपुर
८. बानियाँ, शेरबहादुर (२०६०) कक्षा पाँचमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटिको विश्लेषण (अप्रकाशीत स्नातकोत्तर शोधपत्र) त्रि.वि. केन्द्रिय क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभाग, किर्तिपुर
९. शर्मा मोहनराज र पौडेल माधवप्रसाद (२०६०) नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण, काठमाण्डौ, न्यू हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।
१०. थापा, चन्द्रबहादुर (२०६१) कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट तत्सम शब्दहरूको अध्ययन (अप्रकाशीत स्नातकोत्तर शोधपत्र) त्रि.वि. केन्द्रिय क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभाग, किर्तिपुर
११. धामी, लोकेन्द्रबहादुर (२०६४) कक्षा पाँचमा अध्ययनरत बुङ्गाली भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरूको अध्ययन (अप्रकाशीत स्नातकोत्तर शोधपत्र) त्रि.वि. केन्द्रिय क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभाग, किर्तिपुर

- १२ भट्टराई रामप्रसाद (२०६५) भाषिक अनुसन्धान विधि काठमाण्डौ, शुभकामना प्रकाशन
१३. भट्टराई , तुलसी (२०६६) तत्सम विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, काठमाण्डौ
१४. वृहत नेपाली शब्दकोष, नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, काठमाण्डौ
१५ आप्ते, संस्कृत नेपाली शब्दकोष

परिशिष्ट

- (क) अध्ययनमा समावेश गरिएका विद्यालयहरु
- (१) श्री देवकूल अंग्रेजी मा. वि. बेलडाँगी, भापा
- (२) श्री बालमिकी अंग्रेजी मा. वि. विर्तामोड, भापा
- (३) श्री कन्चनजङ्घा अंग्रेजी मा. वि. विर्तामोड, भापा
- (४) श्री बालकल्याण अंग्रेजी मा. वि. चारपाने, भापा
- (५) श्री मोहनमाया नि. मा. वि. रामचोक भापा
- (६) श्री देवी उच्च मा.वि. विर्तामोड भापा
- (७) श्री सरस्वती मा. वि. बुढाबारी भापा
- (८) श्री वीर अमरसिंह उच्च मा. वि. बेलडाँगी भापा
- (ख) शोध अध्ययनका लागि छनोट गरिएका शब्दहरु
- (१) नाम शब्दहरु

ज्वाला, ज्योतिपुञ्ज, तीर्थाटन, तृष्णा, तम्रपत्र, त्रिनेत्र, दैत्य, देवर्षी, द्वादशी दुर्भाग्यवश, दिव्योपदेश, दिनचर्या, दुर्गन्ध, धर्मयुद्ध, धर्मान्धता, धर्मसङ्कट, धान्यपूर्णमा, निर्णय, निर्वाह, मूर्तरूप, श्रद्धाञ्जली, स्वस्तिक, स्पर्श, सौहार्द, सङ्कलन, खण्डहर, गर्त, घृणा, कौञ्चपक्षी, कालान्तर, कुकृत्य, ऋषि, औचित्य, उद्धार, उतसाह, उलङ्घन, उद्देश्य, उतप्रेरणा, अभिवृद्धि, अभ्युदय, अभिव्यक्ति, अन्धपरम्परा, अनुसन्धान, आधिपत्य, आपूर्ति

(२) विशेषण शब्दहरु

अदृष्य, अशिष्ट, अश्लील, अदम्य, अद्वितीय, अभीष्ट, अन्तराष्ट्रिय, उत्कृष्ट, उर्वर, उच्छृङ्खल, कुण्ठित, कदर्य, कनिष्ठ, ग्रामिण, गम्भीर, चूर्णमिश्रित, चित्तकर्षक, चञ्चल, जाज्वल्यमान, तथ्याङ्क, तित्त, तत्सम, द्रविभूत, दुरदर्शी, दृष्य, दुर्गम, दीर्घजीवी, दिव्यदृष्टि, धर्मधुरन्धर, ध्येय, धर्मावलम्बी, धैर्यशील, निर्णायक, निर्देशक, निर्भय, निर्यात, भिक्षुर्षी, भावात्मक, लुब्ध, विभक्त, श्रेय, सार्वजनिक, सुरम्य, हत्तबुद्धि, समृद्धशाली, सशक्त